

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.4(477)-564''2023'' ПЗ2

ПІВХЛОПІК Володимир Олегович

**ЛІТУРГІЙНА РЕФОРМА ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ 2023 РОКУ**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
**Гоголь Василь
Володимирович,**
кандидат наук з богослов'я,
доцент кафедри з богослов'я

м. Івано-Франківськ
2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ В ХРИСТІЯНСЬКОМУ СВІТІ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК.....	9
1.1 <i>Літургійний цикл Церкви східного обряду до та після Першого Нікейського собору.....</i>	10
1.2 <i>Впровадження та поширення Григоріанського календаря.....</i>	23
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ КАЛЕНДАРНОЇ СИСТЕМИ В УГКЦ ТА ГРИГОРІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР.....	35
2.1 <i>Відлік часу й традиції святкувань релігійних свят вірних УГКЦ у XVII – кінці XIX століття.....</i>	36
2.2 <i>Календарна реформа єпископа Станіславівського Григорія Хомишина та її наслідки.....</i>	50
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІНИ ЛІТУРГІЙНИХ ЦИКЛІВ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	65
3.1 <i>Передумови та процес переходу УГКЦ на новий календар (зміни в літургійному циклі).....</i>	66
3.2 <i>Перехід на новий календар ПЦУ: порівняльний аспект.....</i>	77
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	94
ДОДАТКИ.....	108

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Ап. – апостол.

Архиєсп. – архієпископ.

Бл. – Блажений .

Вел. – великий.

Влкмч. – Великомученик.

Єп. – єпископ.

лат. – латина.

м. – місто.

о. – отець

ПЦУ – Православна Церква України.

р. – рік.

Рівноап. – рівноапостольний.

РПЦ – Російська Православна Церква.

рр. – роки.

Св. – святий.

Свщмч. – священномученик.

Табл. – таблиця.

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква.

ВСТУП

У центрі уваги даної роботи стоїть бажання розкрити сутність літургійної реформи як ключового елементу духовного розвитку Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ). Різноманіття традицій, яке вплетене в обряди та обрядовість, визначає унікальність та глибокий зміст кожного богослужіння. Проте, у контексті змін у сучасному суспільстві, церква не може залишатися осторонь викликів часу, і літургійна реформа стає невід’ємною частиною адаптації до нових реалій. Обрана тема також враховує значущість церковного календаря як інструменту формування духовної ідентичності та спільноти віруючих. Літургійні зміни можуть відігравати важливу роль у вираженні сучасних цінностей, забезпечуючи гармонійний синтез традицій та інновацій. Ця магістерська робота прагне прослідкувати етапи розвитку та впровадження літургійної реформи в Українській Греко-Католицькій Церкві у 2023 році, виявити обґрунтування та мету цих змін, а також оцінити їхній вплив на духовне життя вірян. Вірю, що робота дозволить отримати глибше розуміння сутності літургійної реформи та її роль у збереженні та розвитку духовної спадщини Української Греко-Католицької Церкви.

Актуальність. Значимість обраної теми обумовлена низкою факторів, що впливають на сучасну реальність Української Греко-Католицької Церкви та її віруючих. Перш за все, глибокі зміни в суспільстві та культурному оточенні ставлять перед Церквою завдання адаптації своїх обрядових практик до сучасних реалій. Літургійна реформа стає важливим інструментом, який дозволяє Церкві залишатися центром духовної активності та взаємодії з вірянами. Додатково, актуальність дослідження полягає в прагненні зберегти та розвивати традиції Церкви у новому контексті. Літургійні зміни мають потенціал не лише відповісти на потреби сучасного покоління, але й відновити аутентичні цінності та глибший

зміст обрядів. Зокрема, роль церковного календаря у формуванні ідентичності та об'єднанні віруючих в сучасному розмаїтті культурних впливів та глобальних тенденцій не може бути переоцінена. Літургійна реформа в 2023 році може стати ключовим чинником в утвердженні цінностей та традицій, які дозволять Церкві залишатися релевантною для сучасного суспільства.

Отже, ця магістерська робота не лише відповідає на актуальні потреби Церкви та її прихильників, але й вносить вагомий внесок у розуміння та пристосування духовного життя до викликів сьогодення.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Літургійна реформа церковного календаря Української греко-католицької церкви 2023 року» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога парадигма духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Метою роботи полягає в створенні комплексного образу літургійної реформи та її впливу на духовне життя церковної громади, а також у сприянні розвитку стратегій для збереження та розвитку церковної традиції в сучасному світі.

Об'єктом роботи є літургійна реформа церковного календаря Української Греко-Католицької Церкви в 2023 році.

Предметом роботи є аспекти, пов'язані з цим явищем модифікації літургійної реформи крізь призму часу. Включаючи в себе історичні передумови, обґрунтування необхідності змін, внутрішні мотиви та конкретні літургійні трансформації.

Завданням дослідження є:

- Розкриття факторів, що послужили початку реформи церковного календаря.
- Визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, що вплинули на прийняття рішення про зміни.
- Проаналізувати календарну реформу єпископа Станіславівського Григорія Хомишина та її наслідки для УГКЦ та дослідити вплив григоріанського календаря на календарну систему УГКЦ.
- Дослідити процес переходу на новий календар ПЦУ і порівняти його з досвідом УГКЦ.
- Проаналізувати наслідки переходу на новоюліанський календар для літургійного життя та релігійної практики ПЦУ.

Методи дослідження. Для цієї роботи було за доцільне застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує кілька методів: історичний, документальний, соціологічний, порівняльний, релігієзнавчий, культурологічний. Використання цих методів дозволить комплексно оцінити історичний, духовний і культурний вимір календарної реформи, її вплив на життя української громади та релігійну ідентичність наразі та у майбутньому.

Зокрема, застосування методу історичного аналізу передбачає вивчення витоків та передумов календарних реформ у християнстві загалом та в Українській Церкві зокрема (УГКЦ та ПЦУ). Такий підхід важливий для аналізу процесу еволюції традиції літургійної обрядовості в календарях від часу запровадження юліанського календаря до сучасних змін, таких як григоріанський та новоюліанський календарі, що набули поширення в християнському світі. Вивчення історичного контексту дозволить оцінити календарну реформу та дозволить розглянути причини, які спонукали інші церкви проводити календарні реформи.

Звертаючись до документального методу ми можемо за прикладами тих чи інших джерел, зокрема тих, що стосуються офіційних документів церковного керівництва простежити процес підготовки і обґрунтування календарної реформи. Аналіз богословських текстів і розпоряджень, що супроводжують перехід на новий календар, надає поглиблене розуміння офіційного ставлення церкви до календарних змін. Крім того, вивчення відповідних матеріалів про попередні календарні реформи дозволяє виявити тривалість і поступовість підготовки сучасної календарної реформи, а також обґрунтування, яке було втілене в церковній письмовій практиці.

Наступним методом є соціологічний, який передбачає збір і аналіз думок вірян через анкетування та описування. Соціологічні дані дають змогу виявити реакцію громади. Додатково до цього, інтерв'ю з духовенством і богословами розкривають їхні міркування щодо доцільності реформи, можливі складнощі та виклики в адаптації до нових дат святкувань та перспективи, які, на їхню думку, ця реформа відкриває для Церкви.

Важливим у контексті цієї дослідницької роботи є порівняльний метод, який є інструментом для розуміння унікальності календарної реформи УГКЦ у порівнянні з іншими конфесіями, зокрема, що стосується Православної Церкви України. Порівняльний аналіз продемонструє, як кожна з церков адаптувалася до календарних змін, як це вплинуло на їхню літургійну практику та суспільну думку, а також допоможе виявити характерні риси та спільні риси української реформи у ширшому церковному консенсусі.

Фундаментальним для дослідження духовного значення календарної реформи займає релігієзнавчий підхід. Його використання дозволяє глибше зрозуміти, як зміна календаря впливає на літургійний цикл, богослужіння, тлумачення християнських свят і духовне життя парафіян. Важливим у плані аналізу є розгляд впливу змін на віру вірян, теологічні обґрунтування літургійного календаря та особливості літургійного циклу після впровадження нових дат.

Всеоб'єднуючим для дослідження та його практичного застосування є культурологічний метод, що акцентує увагу на зв'язку церковного календаря з культурною ідентичністю та традиціями вірян. Культурологічний підхід передбачає аналіз того, як зміни в календарі впливають на етнокультурні особливості та свідомість, адже календар у багатьох аспектах є не лише релігійним, але й соціокультурним явищем, яке визначає святкові ритуали, сімейні традиції та національні звичаї. А тому, дослідження культурологічних аспектів дозволить оцінити, чи сприяє реформа впливає на укріплення української ідентичності.

Матеріали дослідження. У даній магістерській роботі використано офіційні джерела Церкви, історичні тексти та трактати про літургію та церковний календар, офіційні документи церковної влади та заяви, пов'язані з реформою, листування та рішення, пов'язані із змінами у церковному календарі. Ці матеріали узгоджено використовувати для здобуття повної та надійної інформації про літургійну реформу та її вплив на церковну громаду.

Практичне значення. Дослідження літургійної реформи церковного календаря УГКЦ в 2023 році полягає в підтримці ефективного впровадження змін, наданні підґрунтя для обговорення серед громади та допомозі церковному керівництву у збереженні духовної традиції, розвитку громадськості та внеску у глобальний релігійний діалог.

Ця робота призначена для докладного розкриття того, як зазначена реформа впливає на церковну обрядовість, святкування, сприйняття віруючими та загальну динаміку духовного життя церковної громади.

Структура роботи. Магістерська робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Розділи діляться на підрозділи, для кращого дослідження та висвітлення даної теми. Список використаних джерел містить 142 позиції. Загальний обсяг роботи становить 117 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОГО КАЛЕНДАРЯ В ХРИСТИЯНСЬКОМУ СВІТІ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК

Як відомо, календар відіграє надзвичайно важливу роль у буденному житті віруючих, зокрема, що стосується християнського світу. Насамперед, він визначає ритм життя та формує загальне уявлення про час і порядок свят. Від перших днів утвердження християнства календарна проблематика була в центрі уваги духовенства та громади. Причиною цьому є насамперед розуміння, що це необхідний інструмент для визначення та обчислення дат тих чи інших особистих та конфесійних свят. З іншої сторони, ми зустрічаємось з концепцією, що календар відіграє символ самоідентифікації релігійної общини, її вектору розвитку та є специфічною формою духовної спадщини. Від цього слідує, що історія церковного календаря – це відображення насиченого процесу людського розвитку, що у собі поєднує богословські, астрономічні та політичні аспекти. Така практика значною мірою впливає на різноманітні християнської спільноти та їх обряди.

Насамперед ми повинні зосередити власну увагу на встановлення перших літургійних календарних етапів, що відбулися на Сході. Тривалість циклу свят у християнстві була особливою темою для Церкви Східного обряду, особливо при визначенні дати Великодня, тобто фактично центрального свята християнства. Перший Нікейський Собор 325 р. відіграв суттєву роль у сформуванні системи відліку пасхалій, що мало на меті об'єднати християнські спільноти навколо свята Воскресіння Христа. Тож, ключові рішення, що були встановлені на Соборі вплинули на подальший розвиток церковного календаря, встановили літургійні дати і тим самим зміцнили основи літургійного циклу на багато століть вперед.

Проте, ключова концептуальна зміна в календарній системі відбулась у другій половині XVI ст., зокрема, що стосується впровадження спеціальної реформи під егідою папи Григорія XIII. Так званий григоріанський календар, створений для усунення накопичених невідповідностей астрономічному часу, став новим етапом ідентифікації релігійних свят і його зв'язку з природним циклом. Незважаючи на те, що цей метод був відносно точним, його сприйняття в християнському світі було неоднозначним, особливо серед Східних Церков, які були вірними юліанській системі числення свят. Запровадження григоріанського календаря мало значні наслідки для єдності конфесій і започаткувало блискучий процес поступових адаптацій до нових реалій у християнських частинах світу.

1.1 Літургійний цикл Церкви східного обряду до та після Першого Нікейського собору

Літургійний цикл Церкви Східного (Грецького) обряду є сукупністю системи богослужінь, свят та постів, яка розвивалась протягом століть. Сам цикл спрямований на відзначення ключових подій із життя святих, що шановані в християнстві, зокрема Ісуса Христа, Богородиці тощо. Слід зазначити, що у цьому плані, визначення та впорядкування літургійного календаря у Східному обряді мали свої унікальні характеристики як до, так і після Першого Нікейського собору, який зіграв вирішальну роль у стандартизації значної кількості аспектів богослужіння. Причому, слід відзначити дві основні риси, що впливали на дату Великодня та розбіжності між різними думками щодо цього: причиною є сам юліанський календар, а другою – доктринальне бачення тих чи інших груп та провідних осіб щодо уніфікації літургійного календаря.

З історичної точки зору християнський світ зародився, знаходився та розвивався у межах простору «*Rex Romana*». Тому основним документом, що зосереджений на відтворення ритму життя християнина на історичний період до утвердження григоріанського календаря 1582 року є бачення через призму

юліанського календаря. Прийнявши цей календар як базис для встановлення тих чи інших відзначальних днів Церква сформувала конкретний цикл для вірян. Проте, єдиної норми чи якогось зобов'язання як таких не існувало. Це призвело до формування та подальшого існування значних регіональних відмінностей у святкуванні основних християнських свят, особливо, що стосується Великодня. Так, різні християнські громади на Сході використовували власні методи визначення дати Воскресіння Христового, зокрема через орієнтацію на місцеві традиції та єврейський календар. Таке різноманіття спричинило конкретні труднощі в процесі уніфікації єдиного літургійного календаря. Таке явище демонструвало не єдність Церкви.

Ранні християни часто орієнтувались на юдейську Пасху, щоб визначати дату Великодня. Ще в Старозавітній традиції було чітко вказано, що *«у місяці першій, чотирнадцятого дня місяця під вечір Пасха для Господа. А п'ятнадцятого дня того місяця свято Опрісноків для Господа, сім день будете їсти опрісноки»* (Левит 23:5-6)¹ та *«І ви будете додержувати опрісноків, бо саме того дня Я вивів війська ваші з єгипетського краю. І будете додержувати того дня в ваших родах, як постанови вічної. Першого місяця, чотирнадцятого дня місяця будете їсти опрісноки аж до вечора дня двадцять першого того ж місяця»* (Вих 12: 17-18).² Насамперед, мова йде про нісан, перший місяць в юдейському календарі, що позначає весну.

Дослідник Климишин І. у власному доробку наводить посилання на статтю *«Тайна вечеря»*, якій вказується про проблему датування Пасхи в останні дні життя Ісуса Христа. Зокрема йдеться про наступні гіпотези:³

¹ Bible Gateway passage: Левит 23-24 - Ukrainian Bible. Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Левит%2023-24&version=UKR> (дата звернення 10.04.2024).

² Вихід 12 | Видання UBIO | YouVersion. YouVersion | Застосунок Біблія | Bible.com. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/EXO.12.UBIO> (дата звернення 07.07.2024).

³ Климишин І. Основи пасхалії з таблично-графічним їх відображенням. Івано-Франківськ, 2005. С. 27.

1. Ця вечеря була пасхальною, але з волі Христа відбулася на одну добу раніше (вище згаданий дослідник додає, що якщо вона відбулася за межами міста, то – без жертвовного м'яса, тому приготування її не було пов'язане з принесенням жертв у храмі);
2. Вона відбулася за календарем кумранських ессенів;
3. Це була вечеря як братнє прощання і на ній пасхальне ягня не споживалося.

Климишин звертає увагу здебільшого на другу версію та пояснює її з деякими доводами. Він наводить думку, що кумранські ессени були у тодішньому суспільстві як опозиція до фарисеїв та садукеев, зокрема через не підтримання традиції щодо тваринних жертв, як то робили згадані групи у формі ягняти. Таким чином, для ессенів Пасха представлялась як без м'ясна форма свята. Для відзначення визначних дат використовували сонячний календар. Деталі опису такого календаря було виявлено в печерах Ваді Кумран у 1947 р.⁴

Як зазначають вчені Ешбал Ратсон і Джонатан Бен-Дов з кафедри вивчення Біблії Хайфського університету календар становив центральну частину кумранської ідентичності. Члени общини Яхад дотримувалися року тривалістю 364 дні, що відрізнявся від місячно-сонячного року Єрусалимського храму та Хасмонеїської держави. Ця календарна традиція добре представлена в різних документах з Кумрану та поза ним, демонструючи схематичний рік з конкретними пропорціями між його числовими складовими. Кількість днів у 364 дні легко ділиться на сім, що є типовим числом з важливим релігійним значенням. Кожен рік у 364 дні містить рівно 52 тижні, що дозволяє закріпити свята на фіксованих днях тижня, таким чином уникаючи їх збігу з суботою. Крім того, число 364 ділиться на чотири, що забезпечує гарну симетрію чотирьох сезонів, кожен сезон містить рівно 91 день. Нарешті, синхронізація 364-денного року з схематичним місячним календарем, що чергується з місяцями по 29 і 30 днів, легко досягається шляхом інтеркаляції одного місяця по 30 днів кожні три

⁴ Климишин І. Основи пасхалії з таблично-графічним їх відображенням, С. 27-28.

роки, де три річний цикл з трьох років по 364 дні дорівнює трьом місячним рокам по 354 дні плюс інтеркалярний місяць по 30 днів. Особлива частина 364-денного календаря представлена у колекції календарних текстів з Кумрану, які показують вищезгадані характеристики у вигляді детальних розкладів, а також наступне: три річний цикл, що включає місячні місяці; шестирічний цикл, що включає часи служби священицьких сімей (мішмарот) у храмі; та детальний запис місячних фаз протягом шестирічного циклу. Кожен тип календарного сувою представляє лише деякі з цих рис, таким чином створюється різноманітність так званих календарних жанрів. Сувій представляє суботи та свята. Його вказують як унікальним у формулюванні особливого типу формули, що вказує дати переходу між сезонами.⁵

Климишин робить досить сміливе припущення, що Ісус та апостоли жили за нормою кумранського календаря, беручи до уваги, відзначення дня опрісноків у середу, приготування пасхи на четвер та відсутність у вжитку м'яса жертвовного ягняти, яке приносили в жертву після полудня у п'ятницю.⁶

Інша специфіка проблеми встановлення та розрізнення канонічних дат Пасхи та Великодня є те, що Ісус помер та воскрес вже в дні проведення єврейського свята. Значна кількість ранньохристиянських громад святкувала Великдень в ніч з 14 на 15 місяця Нісана, незалежно від того, на який день тижня припадала подія (див. Додаток А). Така практика була відома як квартодециманська норма (від лат. «*quartodecimus*» - чотирнадцятий). Вона була поширена досить часто на території Малої Азії та Месопотамії, як наслідок на цих територіях християнські громади святкували Великдень разом з юдейською Пасхою, незалежно від того була це неділя чи ні.

⁵ Ratson E., Ben-Dov J. A Newly Reconstructed Calendrical Scroll from Qumran in Cryptic Script. Academia.edu - Share research. URL:

https://www.academia.edu/35547489/A_Newly_Reconstructed_Calendrical_Scroll_from_Qumran_in_Cryptic_Script (дата звернення 24.10.2024).

⁶ Климишин І. Основи пасхалії з таблично-графічним їх відображенням, С. 28.

Проте, існувала й інша традиція. Для прикладу, громади в Александрії та Римі використовували методи, що базувалися на святкуванні Великодня у першу неділю після повного місяця, який слідує за весняним рівноденням. Так, в Александрії, тодішній столиці Єгипту, Свято Воскресіння святкували у неділю, що припадала на період між 15 та 21 Нісана, використовуючи 19-річний метоновий цикл для розрахунків. На порівняння у Сирії дату Великодня визначали аналогічним чином, але через те, що початок 19-річного циклу відрізнявся від александрійського на три роки, вставки 13-го місяця іноді не збігалися з так званим александрійським календарем, що призводило до розбіжності у датах Пасхи на чотири або п'ять тижнів. У Римі ж користувалися менш точним 8-річним циклом, і до V століття від Р.Х римські єпископи не допускали святкування Пасхи пізніше 21 квітня, щоб уникнути збігу з «днем заснування Риму» (21 квітня) та Страсним тижнем.⁷ Ці методи дозволяли відзначати свято завжди у неділю, як день-символ воскресіння Христа (див. Додаток Б).

До речі, у цьому ключі важливо згадати, що римська традиція містила до впровадження юліанського календаря інші його форми, тай саме слово «календар» має латинське походження. Зауважимо, що система обчислення часу в Римі була далекою від досконалості, адже перебувала на відносно примітивному рівні. Проте, базово вона враховувала власну недосконалість та еволюціонувала через потребу в синхронізації місячних фаз, релігійних свят і сезонів, але значною мірою залишалася хаотичною. Це мало і власне корисливе застосування, зокрема у відповідних політичних маніпуляціях. З іншої сторони, якщо звернутись до суто астрономічного питання, то можна помітити, що є досить помітна проблема, з якою стикались, мабуть усі людські культури: як створити максимально універсальний календар, який буде враховувати всі сонячні та місячні цикли. Здавалось би, сонячний рік, очевидно, важливий, адже він визначає пори року та тривалість дня, але без відстеження фаз Місяця

⁷ Климишин І. А. Календар і хронологія. Івано-Франківськ : Гостинець, 1999. С. 117.

визначити точну дату складно. Своєю чергою, місячні календарі добре підходять для коротших проміжків часу, проте, якщо покладатися лише на них, пори року розсинхронізуються з датами за кілька років. Якщо говорити мовою чисел, то проблема полягає в тому, що місячний цикл триває 29,5 днів, а сонячний рік — близько 365,25 днів. Ці числа не діляться рівно, і в цьому плані еволюція римського, а згодом і сучасного календаря — це історія пошуку компромісу між цими двома циклами.

Створення першого римського календаря за легендами приписують царю Ромулу. Взагалі, кожен культурний і соціальний здобуток, якого римляни досягли в той час, приписується їхнім напівміфічним царям, і календар не є винятком. Проте, припускають, що насправді давні римляни запозичили цю систему від їхніх більш прогресивних сусідів – етрусків. Однак і тут є проблема, адже невідомо точно чи етруски створили цей тип календаря самостійно, чи запозичили його зі Сходу через прямі контакти з еллінами.⁸

Попри все, цей календар був спрощеною системою з 10 місяців, які сумарно враховували лише 304 дні. Сам рік починався з першого дня місячного циклу, що припадав на весняне рівнодення. Це був початок місяця Марса — «Martius». Перші чотири місяці були названі на честь богів. Після «Martius» йшли «Aprili», «Maius» та «Iunius». «Aprilis» було присвячено богині Апрі, що одразу нас відсилає на пантеон етруських богів, і в цьому випадку богиня стала прототипом для римської Афродіти. «Maius» — матері Гермеса Майї, а «Iunius» — на честь богині Юнони. Решту місяців просто нумерували: «Quintilis», «Sextilis», «September», «October», «November» і «December». Наприкінці грудня йшло близько 60 днів зими, які завершувалися початком нового року. Ці дні, за легендою, не вели, і фактично вони були «безіменними» на фоні всіх інших. Тому

⁸ Blakemore E. The new year once started in March—here's why. History. URL: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/the-new-year-once-started-in-march-heres-why> (дата звернення 20.10.2024).

можна припустити, що основою цього календаря було сільськогосподарське життя, а місяці символізували певні сезони або релігійні події⁹.

Другий римський цар, Нума Помпілій, приписується введенням зимових місяців «Ianuarius» і «Februarius». Також, слід наголосити, що спочатку кількість днів у кожному місяці не була фіксованою. Обов'язок ведення календаря покладался на римських жерців із колегії понтифіків. Вони оголошували спеціальні дні кожного місяця: календи, нони та іди. Календи відзначали початок місячного циклу, коли після новолуння з'являвся перший серп Місяця. Нони припадали на час, коли півдиск Місяця ставав видимим, а іди – на середину місяця, коли була повня (див. Додаток В).¹⁰

Важливо, що всі ці поділи мали практичне значення. Наприклад, календи мали дію економічної площини, зокрема, були днями, коли сплачували борги. Тай сама книга обліку боргів називалися «kalendaria», і повераючись до вже згаданого, звідси й походить слово «календар». Точно відомо, що за часів Республіки тривалість місяців була закріплена. Так, нормальний рік у цьому новому календарі становив 355 днів, і фактично це відповідало місячному року. Вважається, що римляни були досить забобоними до чисел, і тому намагалися уникати місяців із парною кількістю днів. «Martius», «Maius», «Quintilis» і «Sextilis» отримали по 31 дню, а всі інші, окрім «Februarius», мали по 29 днів. Останній був присвячений богам підземного світу та відповідав для проведення загробних ритуалів, а тому маючи 28 днів відображав саме ставлення до загробного життя та смерті. Що цікаво, з цього періоду утвердилась традиція, що він став основним місяцем для подальших коригувань.¹¹

⁹ Ancient Roman Calendar. Vita Romae. URL: <https://www.vita-romae.com/ancient-roman-calendar.html> (дата звернення 01.03.2024).

¹⁰ Roman Calendar. Sir Thomas Browne. URL: https://penelope.uchicago.edu/encyclopaedia_romana/calendar/romancalendar.html (дата звернення 13.02.2024).

¹¹ Так само.

Але, порахувавши, можна помітити, що цей календарний рік був на 10,25 дня коротшим за сонячний рік. Щоб це виправити, римляни ввели додатковий місяць – «Mercedonius» – кожні два роки. Він починався після 23 лютого і тривав близько 27 днів. Гіпотетично, ця система могла працювати в 24-річних циклах, але на практиці жерці часто припускалися помилок через недостатню обізнаність, просто недбалість або ж спеціально. Все ж, тільки вони контролювали календар, і часто використовували право додавання або вилучення днів у політичних цілях, продовжуючи чи скорочуючи термін повноважень посадовців. Це створювало хаос не лише в адміністративній, але й в аграрній діяльності, адже сезонні роботи залежали від календаря. Непередбачуваність римської системи також ускладнювала міжнародну торгівлю, особливо у взаємодії з єгиптянами, які вже користувалися стабільним сонячним календарем.

Для порівняння, дослідник Отто Нойгебауер припустив, що єгиптяни ще в III тисячолітті до Р.Х. використовували сонячний календар із 365 днями у річному циклі, заснований на циклах річки Ніл і спостереженні за зіркою Сіріус.¹² І вже тоді ця система була стабільнішою, а тому фактично безперебійно відігравала ключову роль в адміністративному управлінні державою. Елліни, натомість, користувалися місячним календарем, але з більш точними і регулярними вставними місяцями. Відставання римського календаря від єгипетського пояснювалося не лише технічними обмеженнями, але й пріоритетом релігійних традицій над астрономічною точністю.

Проблеми з точністю календаря посилилися під час так званих громадянських війн у I столітті до Р.Х, коли пропускалися інтеркаляції, і як наслідок це створювало безлад у суспільному житті. У 46 р. до Р.Х. Юлій Цезар провів реформу, яка повернула календар у відповідність із сезонами й позбулася того самого додаткового місяця «Mercedonius». Було введено нову систему,

¹² Neugebauer O. E. Die Bedeutungslosigkeit der 'Sothisperiode' für die Älteste Ägyptische Chronologie, Acta Orientalia. No. 16. 1939. pp. 169

засновану на єгипетському сонячному календарі, яка встановила тривалість року на рівні 365 днів із додатковим днем кожні чотири роки. Розробка відбувалась спільно з александрійським астрономом Созігеном. Для вирівнювання дат було додано 90 додаткових днів, що зробило цей рік найдовшим в історії – 445 днів. Новий календар, відомий як юліанський, запрацював з 1 січня 45 року до Р.Х. і в основному зберігся до сьогодні.¹³

Однак навіть тут спочатку виникли помилки через неправильне розуміння реформи, але ця реформа заклала основу сучасного календаря. Звісно, ця система відрізнялась від звичної нам, і в подальшому аж до реформи папи Григорія зазнавала тих чи інших змін. Наприклад, система семиденного тижня замість восьмиденного з'явилась лише з I століття від Р.Х. Припускаємо, що така ідея була взята із юдейської норми. Загально ж, ще можна виділити період після смерті Цезаря, коли календарем керували фактично жерці, що спричинило плутанину у численнях. Як вказується, то у результаті маніпуляцій між 44 і 9 роками до Р.Х. замість 9 високосних років було введено 12, але тодішній імператор виправив ситуацію остаточно перетворивши лютий – високосним роком, який враховує те, що рік має трішечки більше, а ніж чітке вище згадане число. Однак, він мав очевидну недосконалість, оскільки календар не був повноцінно синхронізованим із сонячним роком. У результаті рік у календарі кожні чотири століття набирав приблизно три дні.¹⁴ Так римський календар, попри всі труднощі, еволюціонував у той, який ми використовуємо сьогодні.

Повертаючись до теми взаємозв'язку духовного життя та календаря, досить важливим у так званий «донікейський» період було врахування Апостольських канонів, зокрема 7-го, що прямо проголошував наступне: *«Чи єпископа, чи*

¹³ Henriques M. Why Julius Caesar's Year of Confusion was the longest year in history. BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio. URL: <https://www.bbc.com/future/article/20240227-how-julius-caesar-made-the-longest-year-in-history-and-brought-us-leap-years> (дата звернення 01.03.2024).

¹⁴ Ancient Roman Calendar. Vita Romae. URL: <https://www.vita-romae.com/ancient-roman-calendar.html> (дата звернення 01.03.2024).

*пресвітера, чи диякона, у святий день Пасхи перед весняним рівноденням у євреїв, я скидаю».*¹⁵ Однак, це не зупиняло ранніх християн діяти так, як їм диктує їхня локальна норма, що призводило до так званих аномалій серед Церков. Крім того, єпископ Смірни Полікартрос прибув до Риму у 157 році з метою зустрічі з Папою Анікітом. Однією із тем розмов було питання щодо дня Великодня, проте дійти спільної мови щодо цього було як виявилось було не можливим, хоча Папа благословив Церкву, за яку просив Полікартос, щоб та могла здійснювати Таїнства Євхаристії. Тодішня церковна норма була в тому, що *«єдність церкви має базуватися на істотному, тоді як на несуттєвому вони повинні зберігати свободу»* і *«вони повинні працювати у той час, як не для Господа»*.¹⁶

З однієї сторони даний тезис вказує на те, що точна для всіх дата святкування Великодня не є як основна проблема, що порушує єдність Церкви, усуненням якої було взято за мету під час Першого Вселенського собору, проте її заодно вирішували на цій події. З іншої сторони, чи справді питанням пасхалій вирішували на Синоді? Таке питання ставиться з точки зору того, що текстів щодо цього, крім куцої згадки не збереглося, що ставить нас на здогадки, що це була більше усна домовленість, ніж реальна задокументована практика. Хоча проблематика святкування Великодня ставала на передній план ще декілька разів після Першого Нікейського собору до наступного Вселенського.

Хоч би як там не було, проте відомо, що було встановлено наступні правила дати відзначення Великодня:¹⁷

¹⁵ Ο Ζ' Αποστολικός κανόνας «ζητά την καθαίρεση του Επισκόπου ή του Πρεσβυτέρου ή του Διακόνου που θα επιτελέσει την αγίαν του Πάσχα ημέραν μετά των Ιουδαίων». - Άγιος Πατροκοσμάς. Άγιος Πατροκοσμάς. URL: <https://agiospatrokosmas.gr/πασχα/o-z-apostolikos-kanonas-zhta-thn-kathairesh-tou-piskopou> (дата звернення 15.05.2024).

¹⁶ Το Ιουλιανόν Ημερολόγιον και η σχέσις αυτού προς την, περί εορτασμού του Πάσχα, απόφασιν της Α' Οικουμενικής Συνόδου. Welcome to MYRIOBIBLOS - The Etext Library of the Church of Greece. URL: http://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_top http://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_top (дата звернення 10.11.2024).

¹⁷ Το Ιουλιανόν Ημερολόγιον και η σχέσις αυτού προς την, περί εορτασμού του Πάσχα, απόφασιν της Α' Οικουμενικής Συνόδου, URL:

- щоб вона святкувалася після весняного рівнодення;
- не до юдейської Пасхи, але після неї, відповідно до сьомого апостольського канону;
- не тільки після рівнодення, але після першого повного місяця з ним;
- в першу неділю з повним місяцем.

Незважаючи на встановлену норму визначення дня святкування Великодня не всі церкви цього дотримувалися. Доказом цього є Антіохійський собор 341 р. у якому міститься указ щодо санкцій у разі не дотримання норми дати святкування Великодня: *«Завжди сміючи паралізувати завіт святого і великого синоду Нікеї, зібравшись у присутності благочестивого царя-теофіла Костянтина, про святий празник спасительної Пасхи, непричастні і відкинуті є церкви, пообіцявши бути дружнішими, наполягаючи на добрих справах, і це те, що я ненавиджу в мирянах. Дивіться настоятелів церкви, єпископа, або старійшина, або диякон, за цієї умови він насмілюється спотворювати народи і через переполох церков вони розділяються, і з юдеями святкують Пасху; Священний синод вже засудив іншого члена церкви, як винного не тільки в гріху накопичуються, але не тільки спричиняють корупцію та збочення; таких він скидає з літургії, але й ті, хто наважується, причащаються після звільнення. А ті, хто скинутий, будуть позбавлені і зовнішньої честі Святий Канон і Боже священство були залучені».*¹⁸ У той час як імператор Костянтин, після закінчення сесії Першого Вселенського собору, висловив своє задоволення результатами роботи, проте майже відразу після скликання призначеного Синоду була сформульована критика що священнослужителі даючи подарунки імператору

http://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_tophttp://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_top (дата звернення 23.10.2024).

¹⁸ Κανόνες τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Τοπικῆς Συνόδου. Κέντρο Λειτουργίας καὶ Διαχείρισης Δικτύου - ΕΚΠΑ - Προσωπικές Ιστοσελίδες. URL: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/tributes/regulations/topikh_07_en_antioxeia.htm (дата звернення 15.02.2024).

Костянтину, змінюють давній звичай.¹⁹ Характерно, однак, що святий Іоанн Златоуст, виступаючи проти так званих «протопасхитів», розкол яких панував за його часів. Він надає їм дисципліну постанов Церкви, розбрат за порушення ними апостольської традиції, чого вони не робили. будучи першим Вселенським Синодом, він також продемонстрував, що *«Давайте не здаватися, що ми боремося в тіні, не будемо сварливими, у великому собі ми шкодимо один одному. Тому що час від часу ти постиши не є злочином, але розділяти Церкву, сварити і викликати розкол і назавжди позбавити себе собору є невпізнаним і гідним звинувачення і має багато покарань»*.²⁰ Що цікаво, однак суперечки про Пасху, навіть між Александрійською та Римською церквами, не виникали після Першого Вселенського Собору через відстань, різне розуміння астрономічних даних і розрахунків кожною з них, так що це демонструє дотримання порядку.

Як було загадано вище, канон Першого Вселенського Синоду відносно визначення свята Воскресіння Христового не зберігся. Ми знаємо про це рішення з його записів та інформації, що дійшла здебільшого з джерел пізнішого часу. Проте існує досить скромний запис, що відсилає в часи першого візантійського імператора Костянтина. Це послання імператора Костянтина з Нікеї до єпископів, які не були присутні на Соборі. У цьому посланні стверджується: *«що було розглянуто питання щодо святого дня Пасхи, і загальним рішенням визнано за краще, щоб усі християни, незалежно від країни, в якій вони живуть, святкували спасительне свято святої Пасхи в один і той же день. Адже що може бути прекрасніше й урочистіше, ніж свято, яке вселяє в нас надію на безсмертя, яке святкується всіма однаково, за одним чином і встановленим порядком? Передусім здалося недоречним святкувати це найсвятіше свято разом з юдеями, які, осквернивши свої руки беззаконним ділом, справедливо*

¹⁹ Κανόνες τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Τοπικῆς Συνόδου. Κέντρο Λειτουργίας καὶ Διαχείρισης Δικτύου - ΕΚΠΑ - Προσωπικές Ιστοσελίδες. URL: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/tributes/regulations/topikh_07_en_antioxeia.htm (дата звернення 15.02.2024).

²⁰ Κείμενα (blog) - Ιερός Ναός Αγίου Σώστη Νέας Σμύρνης. Ιερός Ναός Αγίου Σώστη (Λεωφ. Συγγρού). URL: <https://www.sostis.gr/blog2?start=4100> (дата звернення 23.11.2024).

вражені, як нечисті, духовною сліпотою. Відкинувши їхні звичаї, набагато краще буде — і на майбутні віки — продовжувати той істинний порядок, який ми дотримувалися від самого часу страждань Господніх донині».²¹

Історик церкви В. В Болотов констатував, що *«Діяльність Отців собору, очевидно, перебільшена. Найбільше, що вони могли зробити, це неформальне, незаписане постановлення у вигляді товариської угоди про те, що Пасху слід святкувати за звичаєм, встановленим в Александрійській церкві. Александрія заслуговувала на увагу, оскільки там особливо процвітала наука, зокрема астрономія. Однак жодних твердих постанов не було видано».²²*

Однак, незважаючи на всю цю характеристику, слід констатувати, що Перший Нікейський собор, бажаючи визначити день святкування Великодня, не визначив місяць і день Юліанського календаря, а встановив як фіксовану основу для обчислення весняне рівнодення, тобто встановити їх за святом, а не за чіткою датою. Можливо, причиною тому є сама подія рівнодення, аж ніяк не дата. Задля точності розрахунку дати весняного рівнодення було доручено архієпископу Александрії визначити на основі наукових даних цей день. І ось дійшло до визначення дати святкування Великодня не на основі 21 березня, а на підставі збігу весняного рівнодення в ці дні. Відповідно, аргумент про те, що Перший Вселенський Собор нібито видав Правило на користь юліанського календаря є не зовсім правильним. Насамперед, Перший Вселенський собор був зацікавлений в одночасному святкуванні Великодня всіма християнами та у відновленні єдності Церкви.

²¹ Послание из Никеи к епископам, не присутствовавшим на Соборе - равноапостольный Константин Великий - читать, скачать. Православный портал «Азбука веры» | Православный сайт. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Velikij/poslanie-iz-nikei-k-episkopam-ne-prisutstvovavshim-na-sobore/#source (дата звернення 23.11.2024).

²² Болотов В. Лекции по Истории Древней Церкви. С. 410. URL: <https://puhtitsa.ee/library/docs/Bolotov.pdf> (дата звернення 05.12.2023).

1.2 Впровадження та поширення Григоріанського календаря

Впровадження григоріанського календаря стало однією з найбільш значущих реформ у сфері роботи календаря, а разом з ним – здійснення кардинальний вплив на різноманітні аспекти життя суспільства, зокрема від релігійних практик до міжнародних відносин. Ця реформа була ініційована папою Григорієм XIII у 1582 році з основною метою виправлення ряду похибок юліанського календаря, які накопичувалися протягом століть і впливали на точність щодо літургійних циклів, зокрема відзначання християнських свят. Новий календар був розроблений на основі астрономічних спостережень і враховував реальну тривалість тропічного року, що дозволило значно зменшити розбіжності між календарним і сонячним роком.

Крім того, запровадження григоріанського календаря не обмежувалося лише релігійними міркуваннями. Воно стало важливим кроком у розвитку науки, оскільки вимагало тісної співпраці між астрономами, математиками та теологами. Незважаючи на те, що реформа одразу була прийнята в країнах римо-католицького конфесійного простору, але її поширення в інших частинах світу відбувалося поступово і супроводжувалося численними труднощами. Зокрема, протестантські та православні країни опиралися змінам, найчастіше з політичних та релігійних причин. Домінування григоріанського календаря у світі відбулось дещо пізніше.

Основою реформи стало досить вагоме спостереження, що юліанський календар має на стан XVI ст. ряд похибок. Справа в тім, що такий календар визначав рік як 365,25 днів. Це на 11 хвилин і 14 секунд більше за тропічний рік. Така тенденція призводила до поступового зміщення дати весняного рівнодення – приблизно на один день кожні 128 років (тому і існує правило щодо віднімання чи додавання конкретної кількості днів для підрахунку правильної дати). На початку III століття від Р.Х. весняне рівнодення припадало на 21 березня, але до

XVI століття ця дата зсунулася на 11 березня. Це спричиняло зміщення всіх календарних свят, часто навіть на цілий сезон пори року. У переддень реформи 1582 року, через зміщення дати весняного рівнодення, весняна повня могла випасти на дати, які не вважалися весняними, що змушувало переносити святкування Великодня на наступну повню, зміщуючи початок Великого посту на 4-5 тижнів вперед.²³

Це викликало значні розбіжності між датами святкування Пасхи у християн і євреїв. Наприклад, у 1405 році єврейська Пасха випала на 15 березня, а християнська – на 19 квітня; у 1546 році – відповідно на 18 березня і 25 квітня, а у 1557 році – на 16 березня і 18 квітня.²⁴

Друга проблема стосувалася 19-річного метонового циклу. За кожні 19 років фази Місяця відставали від календарних дат на 1 годину 26 хвилин, що до XVI століття призвело до зміщення фаз Місяця на 3-4 дні. Це іноді змушувало святкувати Пасху не в першу, а в другу неділю після астрономічної повні.

Необхідність календарної реформи обговорювалася ще з точно XV століття і розглядалася на Базельському (1437 р.), Латеранському (1512-1517 рр.) та Тридентському (1543-1563 рр.) церковних соборах.²⁵ До речі, останній для нас відіграє певну роль, зокрема, що стосується реформ на проблематику літургії. Зокрема, собор підтвердив центральні доктрини римо-католицької віри про жертвенний характер Євхаристії та реальну присутність Христа у Пресвятих Дарах. Хоча богослужіння залишилося латиномовним, собор дозволив пояснювати частини літургії народною мовою, визнаючи необхідність кращого залучення віруючих до розуміння віри. Однією з найважливіших змін стало впровадження єдиного стандарту літургійних текстів через публікацію «*Missale Romanum*» Папи Пія V у 1570 році. Друкована форма цього Міссалу зробила можливим точне копіювання літургійних текстів по всьому світу, виключаючи

²³ Климишин І. А. Календар і хронологія. Івано-Франківськ : Гостинець, 1999. С. 130-131.

²⁴ Климишин І. А. Календар і хронологія., С. 131.

²⁵ Климишин І. А. Календар і хронологія., С. 132.

будь-які локальні варіації, якщо вони існували менше ніж 200 років.²⁶ Утім, така жорстка уніфікація сприяла втраті певних багатств локальних традицій і звуженню досвіду громади, яка здавна була тісно пов'язана з обрядовою культурою. Окрім текстів, змін зазнали і ролі учасників літургії. Взагалі, урочиста меса вимагала участі багатьох священнослужителів, але через брак професіоналів у духовному полі (якщо це можна так назвати) вона стала рідкісним. Частіше проводили меси, де один священник виконував ролі диякона, субдиякона та лектора. Унаслідок цього богослужіння дедалі більше сприймалося як ритуал, що виконується священником від імені громади, а не як спільна дія всієї церковної спільноти. Віруючі переважно стали пасивними спостерігачами, оскільки латинська мова літургії та складність обрядів зменшували їхню участь. Тому важливим рішенням стало запровадження семінарій для підготовки священнослужителів та встановлення обов'язку єпископів постійно перебувати у своїх дієцезіях. Це мало на меті підвищити рівень освіти духовенства й забезпечити ефективне управління церквами на місцях. Разом із тим у літургію було внесено й естетичні елементи, які мали справити враження на парафіян. Віряни, які не розуміли латинського тексту, сприймали месу через її художню велич, що одночасно посилювало емоційний вплив.²⁷

Говорячи вже про суто календарну реформу, то одразу зазначимо, що вона була здійснена папою Григорієм XIII у 1582 році, і, як то прийнято вважати, на основі проекту італійського лікаря та математика Луїджі Ліліо (є ще варіант прочитання як Алоїзій Ліліус). Але заглибившись більше у деталі, слід відзначити, що папа створив комісію по розробці нової календарної системи ще в рік власного обрання у 1572 році. Саму ж комісію очолив кардинал Гульєльмо Сірлето. Серед її членів були визначні астрономи, математики, теологи та

²⁶ Western Latin Liturgics | Reforms of the Council of Trent. *Liturgica.com*. URL: <https://liturgica.com/litWLTrent.html> (дата звернення 22.04.2024).

²⁷ Western Latin Liturgics | Reforms of the Council of Trent. *Liturgica.com*. URL: <https://liturgica.com/litWLTrent.html> (дата звернення 22.04.2024).

історики, як-от німецький єзуїт Крістоф Клавіус, іспанський теолог Педро Чакон, сирійський патріарх Ігнатій Нехемет, а також Антоніо Ліліо, брат покійного Луїджі Ліліо. Комісія також включала представників різних церковних традицій, таких як Леонардо Абель, фахівець із східних обрядів, і домініканець Ігнаціо Данті, відомий астроном і картограф. Усі ці діячі були високоосвіченими представниками духовенства, чим і підкреслювало інтеграцію науки та релігії у вирішенні цього складного питання.²⁸

Загалом помітною зміною було вилучення 10 днів з календаря задля виправлення астрономічної неточності юліанського календаря, що дозволило «повернути» весняне рівнодення на 21 березня. Новий календар також включав зміни у правилах високосних років: роки, що діляться на 100, не є високосними, якщо вони не діляться на 400, що дозволило точніше узгодити календар із тропічним роком.

24 лютого 1582 р. спеціальною папською буллою *«Inter gravissimas Pastoralis officii Nostri curas...»* (див. Додаток Г) офіційно було оголошено про запровадження нового календаря.²⁹ Відтоді його називають «григоріанським» або вказують як дату за новим стилем, ознаменуючи його, а дати за юліанським календарем – позначають як за старим стилем.

Слід визнати, що Григоріанський календар увійшов у життя європейських країн неодноразово. Так, у 1582 р. Григоріанський календар було запроваджено вперше в Іспанії, Португалії, Італії, Франції, Нідерландах, Данії та римо-католицькій частині Швейцарії. У Німеччині римо-католики почали застосовувати його у 1584 р., проте протестантські течії, вважаючи

²⁸ Vizza f. Aloysius Lilius Author of the Gregorian Reform of the Calendar. 2018. URL: https://www.academia.edu/100622646/Aloysius_Lilius_Author_of_the_Gregorian_Reform_of_the_Calendar?uc-sb-sw=33509524. (дата звернення 23.04.2024).

²⁹ Inter Gravissimas. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20060213004758/http://www.bluewaterarts.com/calendar/NewInterGravissimas.htm> (дата звернення 25.04.2024).

григоріанський календар проявом папської сваволі, перейшли до його вжитку аж у 1699 р. В Угорщині н. ст. прийняли у 1587 р. Англія здійснила календарну реформу щойно 1752 р., Швейцарія та Швеція – 1753 р.³⁰ (див. Додаток Д).

Важливо зазначити, що на території Речі Посполитої запровадження нового календаря відбулося із осені року прийняття реформованої системи Папою. Польський король та Великий князь Великого Князівства Литовського Стефан Баторій своїм універсалом від 5 (15) жовтня 1582 р. зобов'язав усіх підданих використовувати у датуванні григоріанський календар.³¹ У державних установах на українських територіях Речі Посполитої перехід на новий стиль відбувся дуже швидко – перші відомі документи гродських, земських і підкоморських судів та магістратів, датовані григоріанським календарем, походять з 1582-1583 років.³² Проте релігійна ситуація у Речі Посполитій була не такою як у більшості країн Європи, тому на соціальному рівні могли зберігатись норми, які вважалися застарілими. Наприклад, досить довго норма юліанського календаря зберігалась серед козацької верстви. Однак листи козацької старшини, адресовані іноземним керівникам, партнерам та панству датувалися здебільшого під норму Григоріанського календаря.³³

Серед наративних літописних джерел написаних на території Речі Посполитої досить неоднозначно відображають запровадження нової календарної системи. Зокрема Київський літопис першої чверті XVII ст. пише про цю подію як *«папєж рымскии стѣа ѿт грєков ѿдєлил, в чом великоє замєшанє Поляком з Русю учинил»*.³⁴ Припускаємо, що слово «замєшанє»

³⁰ Олег Павлишин. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyni/> (дата звернення 12.12.2024).

³¹ Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. С. 128.

³² Купчинський О. Перші датування документів за григоріанським календарем у державних установах України XVI ст. Львів, 1991. Т. CCXXII. С. 257

³³ Купчинський О. Перші датування документів., С. 268

³⁴ Київський літопис першої чверті XVII ст. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/kyl/kyl.htm> (дата звернення 23.10.2024).

позначає плутанину між двома політетносами, де перші прийняли нову реформу більш охоче, покладаючись на римо-католицизм, а от русини-українці більш насторожливо, зберігаючи вже для них прийнятну форму календарного літочислення, попри його похибки.

Крім вище згаданого літопису досить прохолодно або без інформативності серед руських джерел реформу описували наступні джерела:

- Яна Бінвільського: «ляхи календар отмелини» та «Григорей 13 новий календар постановил»;³⁵
- Лизогубівський: «1581 г. Приняли ляхи зъ Риму календаръ новый, отъ папы Григорія присланный, а старій отметнули безумно»;³⁶
- Львівський: «1582. Ляхове отмінили календар».³⁷

Проте, серед питомих українських хронік найбільш обширний у описі на деталі став Густинський літопис. Зокрема, там вказується наступне: *«У рік 7080(1572) [7090 (1582)]. Григорій XIII, папа римський, не задовольняючись пасхалією, викладеною святими отцями, захотів римському костелові утворити іншу пасхалію. І, щоб се здійснити, з великим старанням зібрав з усього світу щонаймудріших астрономів і звіздарів, головою ж і заводієм яких був Клавіус-єзуїта. Ті ж із великою щирістю в сьому ділі потрудилися протягом цілих десяти літ. І кажуть, що познаходили у старій пасхалії багато огріхів, у соняшній течії, тобто у річному обході, днів 365 і годин шість не всецілих, як у календарі Юліушовому і старій пасхалії засвідчено, а тільки днів 365, і годин 5, і хвилин 9, і секунд 16, недоставало до всецілих годин хвилин десять, і секунд 44, і несікомих трохи; так само і в місячній течії, кажуть, що недоставало трохи дрібних, од чого по трьохстах дванадцяти роках день один зайвий в крузі місячнім прибуває. Хоч усім відомо, що місяць через 19 літ плину свого в ці самі дні та числа народження свій має, як і в попередні 19 літ: одначе не в ці самі*

³⁵ Літопис Яна Бінвільського. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/binvil.htm> (дата звернення 27.12.2023).

³⁶ Лизогубівський літопис. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/sborlet/sborlet02.htm> (дата звернення 12.10.2024).

³⁷ Львівський літопис. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/ostrog/ostrog01.htm> (дата звернення 23.05.2024).

години, тому що не вистачає багатьох хвилин, і через них кожного 19-го року починає плин свій випереджати, аж поки за триста і дванадцять літ не випередить плин свій на один день. І кажуть, що од сього-то огріху світил небесних пасхалія од звичайної своєї течії на десять днів одстала і Великдень не на свій час починає припадати, так що не тільки по рівноденню повного місяця, а й по остатній кватирі. Усі ж вище згадані астрономи, добре помисливши, одвергли з календаря десять днів, які од сих подробиц недоречно росли, і утворили собі іншу пасхалію; ще ж притому установили, щоб кожного 312-го року з місячної течії день один викидати, а в соняшній течії, тобто річному обході, або пасхалії, що триста літ три дні викидати, а в четверте століття нічого не одкидати. І якщо сього триматись, то може неушкоджена пробувати навіки ся їхня пасхалія. По створенні ж нової сеї пасхалії одразу одлучилися од свят грецьких десятьма днями, року 7090 (1582), і почали великі насильства творити русі, хочаби, аби з ними їхні свята русь святкувала; але по тім, на жадання русі, Стефан-король, року 7092 (1584) і року 7093 (1585), лютого 15-го та ін., привілеями своїми заборонив ляхам творити пакості і насильства русі щодо свят, а русі дав волю за старим календарем свої свята святкувати».³⁸

Проте знову ж таки і ця пам'ятка не обійшлась без тенденції негативізму, певною мірою створюючи одну із перших критик календарної реформи. Правда є одна деталь цікава, що хоч у 1582 році король Стефан видав універсал, за яким прийняття нової календарної системи вважалось обов'язковим для всіх у Речі Посполитій, проте у скорому часі відмінив цю необхідність, адже почалися проблеми стосовно православних. Надання свободи прав використання юліанського календаря підтверджується королівськими рішеннями від 1584, 1585 та 1586 рр.³⁹

³⁸ Густинський літопис. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_08.htm (дата звернення 30.03.2024).

³⁹ Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Книга 2. Середина XV - кінець XVI століття. Київ, 1994. С. 161–162.

Взагалі, слід відзначити, що православна церква відмовилась приймати нову календарну норму впроваджену Папою. Хоча у листопаді 1583 році церковний собор у Константинополі визнав про існування значної похибки у юліанському календарі. Водночас же на соборі було наголошено про недоліки нового календаря, зокрема, що стосувалось канонічному постулатові Першого Нікейського собору стосовно часу відзначення Великодня. Тому константинопольський патріарх Єремія в посланні від 20 листопада 1583 року розпорядився, щоб православне духовенство та віряни не визнавали і не використовували на практиці григоріанський календар.⁴⁰ З тих пір до загального розколу Церкви додалась ще й календарна проблема, що у своїй основі у свідомості людей більше грала на почуттях ідеологічних, а ніж на конфесійних, хоча й не відходила від останнього.

Різниця днів	Період за юліанським календарем	Період за григоріанським календарем
-2	1 березня 4 — 29 лютого 100	28 лютого 4 — 27 лютого 100
-1	1 березня 100 — 29 лютого 200	28 лютого 100 — 28 лютого 200
0	1 березня 200 — 28 лютого 300	1 березня 200 — 28 лютого 300
1	29 лютого 300 — 28 лютого 500	1 березня 300 — 1 березня 500
2	29 лютого 500 — 28 лютого 600	2 березня 500 — 2 березня 600
3	29 лютого 600 — 28 лютого 700	3 березня 600 — 3 березня 700

⁴⁰ Олег Павлишин. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyni/> (дата звернення 12.12.2024).

4	29 лютого 700 — 28 лютого 900	4 березня 700 — 4 березня 900
5	29 лютого 900 — 28 лютого 1000	5 березня 900 — 5 березня 1000
6	29 лютого 1000 — 28 лютого 1100	6 березня 1000 — 6 березня 1100
7	29 лютого 1100 — 28 лютого 1300	7 березня 1100 — 7 березня 1300
8	29 лютого 1300 — 28 лютого 1400	8 березня 1300 — 8 березня 1400
9	29 лютого 1400 — 28 лютого 1500	9 березня 1400 — 9 березня 1500
10	29 лютого 1500 — 28 лютого 1700	10 березня 1500 — 10 березня 1700
11	29 лютого 1700 — 28 лютого 1800	11 березня 1700 — 11 березня 1800
12	29 лютого 1800 — 28 лютого 1900	12 березня 1800 — 12 березня 1900
13	29 лютого 1900 — 28 лютого 2100	13 березня 1900 — 13 березня 2100
14	29 лютого 2100 — 28 лютого 2200	14 березня 2100 — 14 березня 2200

Табл. 1. Співвідношення юліанського та григоріанського календарів.

Особливо важливою календарна реформа є у відновленні початкового літургійного циклу. Вчений Климишин наводить це на прикладі двох християнських свят: Різдва та Великодня.⁴¹ Коли з Днем народження Ісуса

⁴¹ Климишин І. А. Календар і хронологія., С. 134-135.

Христа ситуація більш зрозуміла, адже це свято статичне і єдина його проблема у даному разі лише у неточності крізь призму століть єдиного числа – 25 грудня, але з Великоднем ситуація складніша. Найраніша можлива його дата – 22 березня. Це відбувається, якщо повня випадає на суботу, 21 березня. Визначити верхню межу дати можна, знаючи особливості 19-річного місячного циклу. Оскільки місяць має 30 днів, фази Місяця повторюються на ті самі дати кожні 19 років. Це означає, що повня випадає лише на 19 днів кожного місяця. Сама повня може настати 21 або 22 березня, але ніколи 20 березня. Повня 19 березня також не вважається весняною. Наступна повня через 30 днів припадає на 18 квітня. Якщо це неділя, святкування Воскресіння Христа переноситься на наступну неділю, 25 квітня, щоб не святкувати разом з юдеями.⁴²

Продовжуючи тему сприйняття нового календаря серед тих чи інших народів, слід визнати, що ознайомлення з ним здебільшого було на межі негативу серед православних та протестантів. Хоча й були свої винятки із правил, зокрема Мартін Лютер, очільник нового конфесійного руху в християнстві, був за реформування. Але далеко не всі поділяли дану думку, називаючи григоріанський календар дією «безбожною».⁴³

На території Речі Посполитої, як вже було вище реформа теж не пройшла гладко та сприймалась православною спільнотою як щось чуже. Однак, держава характеризувалась як досить ліберальна до тих чи інших законів, правил, нововведень та можливих свобод підданих короля. Це стосувалось і конфесійного питання. З іншої сторони, на місцях зберігалась норма примусу серед тих чи інших еліт, що призводило до недорозумінь, як мінімум, і до тяжких наслідків. Наприклад, у Львові римо-католицький єпископ Ян Дмитрій Соліковський наказав закрити всі руські церкви міста на три тижні під час православних свят. Це призвело до народних бунтів і судового конфлікту між тоді ще львівським православним єпископом Гедеоном Балабаном і Я. Соліковським. Така ситуація

⁴² Климишин І. А. Календар і хронологія., С. 134-135.

⁴³ Климишин І. А. Календар і хронологія., С. 135.

була настільки разючою, що не оминула й двір короля, тому С. Баторій своїми указами від 21 січня 1584 р. та 8 жовтня 1586 р. заборонив примусове насадження норм григоріанського календаря православним.⁴⁴

Під час Берестейської унії 1596 року відбулось узгодження тих чи інших норм нового, з історичної точки зору, направлення у християнстві. Так, узявши прихильників унійної церкви під своє крило Ватикан врешті-решт зосередив увагу на дотриманні догматичних постулатів і не став наполягати на скасуванні східного обряду або локальних церковних постанов. Офіційне підтвердження непорушності обрядової та церемоніальної специфіки уніатів було надано папою Климентом VIII (24 лютого 1596 р.) і папою Павлом V (20 грудня 1615 р.). Таким чином, унійна церква (а в подальшому Греко-Католицька) змогла зберегти норму Юліанського календаря з відповідним чергуванням свят.

Констатуючи вище згадане, слід вказати, що основна мета реформи григоріанського календаря полягала в усуненні накопичених похибок юліанського календаря, які викликали значні розбіжності між календарним і сонячним роком. Ці розбіжності впливали на точність літургійних циклів та святкування християнських свят, зокрема Великодня. Запровадження григоріанського календаря допомогло виправити ці похибки і точніше узгодити календар із тропічним роком.

Незважаючи на те, що реформа одразу була прийнята в країнах римо-католицького світу, її поширення в інших частинах світу відбувалося поступово і супроводжувалося труднощами, зокрема через політичні та релігійні причини. Протестантські та православні країни часто опиралися змінам, що уповільнювало їхнє впровадження. Саме впровадження григоріанського календаря в різних країнах відбувалося нерівномірно. Першими його прийняли Іспанія, Португалія, Італія, Франція в 1582 році. Протестантські країни, такі як

⁴⁴ Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів, 2000. С. 174

Німецькі землі та Англія, перейшли до його вжитку значно пізніше, в кінці XVII – середині XVIII століття. В Речі Посполитій новий календар було запроваджено восени 1582 року.

Сам Перехід до григоріанського календаря був складним і спричинив значні розбіжності між різними релігійними течіями та країнами. Православна церква відмовилась приймати григоріанський календар через релігійні та канонічні обґрунтування, хоча і визнала неточність вже застарілого юліанського. Проте не прийняття нової норми пояснювалося дотриманням канонів Першого Нікейського собору. Можна сказати, що введення нового календаря спричинило напруженість та новий конфлікти як у відносинах між церквами, так і у внутрішньо-церковних справах, а на соціо-культурному плані різниця у прийнятті григоріанського календаря відображала соціокультурні та релігійні відмінності між різними регіонами та конфесіями.

РОЗДІЛ 2.

ЕВОЛЮЦІЯ КАЛЕНДАРНОЇ СИСТЕМИ В УГКЦ ТА ГРИГОРІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Важливість ролі календаря у релігійних звичаях і традиціях Української Греко-Католицької Церкви позначають ритм духовного життя її вірян. Проте, слід зауважити, що для цієї церкви календарна тематика мала не лише релігійне, а й соціокультурне значення, що досить часто відображалось у її функції впливу на самовизначення особи чи спільноти, і свояк час збереження традицій. Порядок календаря став важливим засобом консолідації соціуму, особливо в часи соціальних-політичних трансформацій.

На нашу думку, основне історичне коріння календарної системи УГКЦ можна вести з підписання Берестейської унії у 1596 р., причому тоді Церква та вірні їй зберігали традиційний юліанський календар як основу релігійного життя. У цьому ключі, ми першопочатково звернемося до аналізу того, як церковний календар протягом першої століть після унії визначав структуру релігійних свят. Слід наголосити, що тодішній юліанський календар, попри астрономічні похибки, був для греко-католиків не лише зручним способом визначення дати релігійних свят, а й символом відданості традиції, яка об'єднує цю спільноту. Це розкриває для нас конкретні особливості в контексті культурного впливу як західноєвропейської, так і східно-православної традицій, з якими історично була пов'язана УГКЦ.

На початку XX століття, з огляду на модернізаційні зусилля та прагнення наблизитися до західних стандартів, питання календарної реформи стало предметом активної дискусії серед ієрархії УГКЦ. В цьому векторі одним із

найважливіших прихильників реформи був станіславський єпископ Григорій Хомишин, який своєю пастирською діяльністю намагався запровадити григоріанський календар. Важливим у цьому стане аналіз мотивів та відповідних наслідків цього кроку. Зокрема, реформа була спрямована на узгодження церковного та цивільного календарів, наближення УГКЦ до західних обрядових ритмів у рамках ширшої програми модернізації та реакцією на російські дії під час Першої світової війни. Однак запровадження григоріанського календаря викликало суперечливу реакцію духовенства та віруючих, оскільки зміна традиційного розрахунку часу стала викликом історичній пам'яті та звичаям, укоріненим у релігійному житті.

2.1 Відлік часу й традиції святкування релігійних свят вірних УГКЦ у XVII – кінці XIX століття

В українському соціально-культурному просторі будь-яке впровадження нових стандартів календарної системи ставило перед собою виклики та можливості у руслі соціального, релігійного та економічного життя вірян, особливо, що стосується західноукраїнських терен. Для віруючих церковний календар мав значення не лише у відзначанні тих чи інших конфесійних свят, а й визначав цілий уклад життя протягом року, зокрема що і стосується норми порядку і кількості робочих днів та вихідних. Логічно посудивши при аналізі джерел соціального життя селян та міщан періоду до впровадження григоріанського календаря відносно широких мас можна дійти констатації, що свята римо-католиків та православних збігалися, окрім рідкісних випадків, які пояснювали досить тонкі деталі релігійних просторів тодішньої Європи. Проте, за деякими свідченнями православні селяни могли не працювати і в дні римо-католицьких свят, які були не притаманні або не просто не визначалися у

православному обряді. Така ситуація є чимось аналогічним до сучасної календарної, коли люди, що мали більш помірковане ставлення до календарної реформи жартома казали, що тепер можна відпочивати більше.

Повертаючись до основної проблематики слід зазначити, що після запровадження нової на той час системи календаря серед латинників принесло нові виклики. Так, через розділення дат святкування основних релігійних свят між двома обрядами, кількість вихідних днів значно зросла. З іншої сторони помітним було упереджене ставлення зі сторони прибічників римо-католицизму до віруючих обрядів старої системи, до яких включали й уніатів, тому стосовно них застосовувалось ігнорування стосовно власних норм уставу релігійного життя. Зокрема неодноразовими є факти, як магнати-латинники примушували своїх підлеглих виконувати поставленні на них роботи та зобов'язання під час свят за східним обрядом.⁴⁵ Ми робимо припущення, що таке ставлення зі сторони тодішніх прибічників римо-католицького вчення на західноукраїнських теренах пояснюється не як суто фактор людської нетерпимості, а як момент недосконалості державного законодавства у Речі Посполитій. Тому з досить приземлених, але неприємних речей, таких як нести особисту відповідальність перед не власне традиційним законом, латинники здійснювали ігнорування руських норм у містах Галичини. З цієї загальної проблеми, щоб врегулювати кількість вихідних днів, львівський православний єпископ Йосиф Шумлянський видає спеціальний календар (святці), у якому визначив головні свята, під час яких праця була повністю заборонена, та менш значні, коли робота дозволялася до полудня.⁴⁶ Проте він не зміг запобігти тому, що руських ремісників продовжували змушувати дотримуватися свят обох календарів. Це був акт

⁴⁵ Головацький Я. О. Попытки и старания римской курии ввести грегорианский календарь у славян православных и униатовъ. URL: <https://afanasiy.net/popytky-y-staraniia-rymskoi-kuriy-vvesty-gregorianskii-kalendar-u-slavian-pravoslavnyh-y-uniatov> (дата звернення 26.09.2024).

⁴⁶ Франко І. Йосиф Шумлянський – последний православный епископ львовский и его «Метрика» // Його ж. Твори: У 20-ти т. Київ, 1956. Т. XIX: Філософські, економічні та історичні статті. С. 532-533.

більше як спроба, але не загальнодержавна реформа чи урядова поблажка, а тому зі сторони вищих кіл Речі Посполитої така дія не отримала особливої підтримки.

Подальшим кроком до здійснення норм покращення для віруючих східного обряду було скликано Замойський собор унійної Церкви 1720 р. Слід наголосити, що він не змінив календарної системи, проте в заслуги тодішніх діячів події слід віднести визначення свят, які віруючі мали відзначати урочисто, утримуючись від робіт. Загально до цього переліку увійшло 36 свят. Синод суворо заборонив клірикам оголошувати інші свята, окрім зазначених.⁴⁷ З іншої сторони, деякі дослідники визначають момент стосовно того, що унійна церква все більше стала переймати римо-католицькі обряди.⁴⁸ Загально, собор здійснив всебічну реформу дисциплінарної, адміністративної, догматичної та обрядової частини життя унійної церкви. Його постанови регулювали всі ключові питання її діяльності. Зокрема, було затверджено папський примат відповідно до рішень Тридентського собору та запроваджено його згадування в літургії, схвалено вживання «Filioque» у Символі віри, а також римо-католицьке трактування «Епиклези». З іншої сторони, було введено нові підходи до катехизації, зокрема видання катехизмів місцевою мовою для мирян і духовенства, а також введено вимогу отримувати дозвіл єпископа для друку відповідної літератури.⁴⁹ На нашу думку, такий метод допомагав зробити слова та текст зрозумілішим для оточуючих і заодно поширити його більше серед вірян. Крім того, собор також уніфікував правила уділення Святих Таїнст, забезпечивши єдність обрядів, а для Таїнства священства було відновлено давню норму згідно зі східними традиціями і постановами Тридентського собору. Окреслено права та обов'язки

⁴⁷ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <https://www.patriarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyni/> (дата звернення 01.08.2024).

⁴⁸ О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Книга 3. Кінець XVI - середина XIX століття. Київ, 1994. С. 117.

⁴⁹ Кияк С. Інституційно еклезіологічне становлення українського католицизму у XVIII столітті. Християнство в Україні: доба Відродження та Нового Часу. 2010. С. 440.

церковної ієрархії – від митрополитів до священників, та проведено адміністративну реформу, поділивши єпархії на деканати. Також було регламентовано діяльність чернечих орденів, визначено правила посту та вшанування святих. Симонію, тобто практику продажу-купівлі санів.⁵⁰

Аналізуючи різні аспекти оцінки Замойського собору, можемо зробити висновок, що його значення залежить від того, з якого ракурсу підходити до цього питання. З одного боку, безсумнівно, собор можна розглядати як один із кроків у процесі зближення греко-католицької церкви з римо-католицькою, що відображає тодішні політичні реалії та впливи. У цьому контексті подія має виразний політичний характер, адже об'єднання церков мало на меті не лише релігійний, але й стратегічний та культурний вплив у регіоні. Римо-католицька церква прагнула закріпити свої позиції, зокрема серед русинського населення, за допомогою таких релігійних рішень, що поступово інтегрували Греко-Католицьку Церкву в загальноєвропейську католицьку традицію. Однак, з іншого боку, важливо розуміти, що Замойський собор, попри свої політичні підґрунтя, надав можливості для досягнення певного компромісу, який дозволив зберегти частину духовних особливостей русин. Зокрема, він сприяв формуванню юридично легального механізму, що дозволяв уникати радикальних змін у житті вірян, зберігаючи їхні звичаї, обряди й церковні традиції. Це рішення стало своєрідним балансом між збереженням етнічної ідентичності й необхідністю релігійної уніфікації під впливом римо-католицької церкви. Так, процес не лише підтвердив важливість примату папи та запровадив його згадування в літургіях, але й уніфікував низку догматичних і літургійних практик, які відповідали католицькому вченню.⁵¹ Утім, важливим моментом було те, що рішення собору не порушували глибинних основ руської традиції, і віряни у масі своїй не відчували кардинальних змін у своєму церковному житті.

⁵⁰ Так само. – С. 440.

⁵¹ Кияк С. Інституційно-еклезіологічне становлення українського католицизму у XVIII столітті. Історія релігій в Україні: наук. щорічник. 2010. С. 440.

Наприклад, календарний порядок святкувань залишився незмінним, що було особливо важливим, адже він мав не лише релігійне, але й культурне значення. Зокрема, більшість свят залишилися прив'язаними до звичного циклу року,⁵² а це дало можливість уникнути конфліктів на місцях. Окрім того, на нашу думку, Собор, незважаючи на політичний тиск, сприяв захисту прав віруючих, закріпивши низку важливих норм, які гарантували збереження національних особливостей обряду. Це було важливим кроком, оскільки унійна церква намагалася знайти баланс між лояльністю до Риму та збереженням своєї самобутності. У результаті, було надано змогу віруючим зберігати своєрідність і продовжувати дотримуватися звичних духовних та культурних традицій.

Відносно свят, що були затверджені на Замойському соборі виділяють рухомі, нерухомі та малі.⁵³ Їх списки наведено нижче у формі таблиць.

Нерухомі свята:

День року	Назва свята
1 січня	Обрізання Господнє і св. Василя Великого
6 січня	Богоявлення Господнє
30 січня	Трьох Святителів: Івана Золотоустого, Василя Великого і Григорія Богослова
2 лютого	Стрітення Господнє
25 березня	Благовіщення Пресвятої Богородиці
23 квітня	Св. великомученика і Побідоносця Юрія

⁵² Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. Канонічно-єкуменічний аспект. Львів, 1999. С. 85.

⁵³ Федорів Ю. Замойський Синод 1720 р. Рим, 1972. С. 56–57. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25846/file.pdf> (дата звернення 06.08.2024).

8 травня	Св. апостола і євангеліста Івана Богослова
9 травня	Перенесення мощів св. о. Миколая
24 червня	Різдво св. Івана Хрестителя
29 червня	Св. апостолів Петра і Павла
20 липня	Св. пророка Іллі
25 липня	Успення св. Анни
6 серпня	Преображення Господнє
15 серпня	Успення Пресвятої Богородиці
29 серпня	Усікновеніє чесної глави св. Івана Хрестителя
8 вересня	Різдво Пресвятої Богородиці
14 вересня	Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього
16 вересня	Св. священомученика Йосафата
26 вересня	Св. євангеліста Йоана Богослова
1 жовтня	Покров Пресвятої Богородиці
8 листопада	Св. архангела Михаїла
21 листопада	Вхід у храм Пресвятої Богородиці
6 грудня	Св. о. Миколая
9 грудня	Зачаття св. Анни; Св. Стефана

Табл. 2. Нерухомі свята згідно Замойського собору 1720 року

Рухомі свята:

Назва свята
Воскресення Господа Нашого Ісуса Христа
Вознесення Господнє
Зіслання Святого Духа

Пресвятої Тройці
Божого Тіла
Сострадання Пресвятої Богородиці

Табл. 3. Рухомі свята згідно Замойського собору 1720 року

Малі свята:

День року	Назва свята
27 липня	Св. цілителя і великомученика Пантелеймона
2 травня	Св. Романа і Давида (Бориса і Гліба)
24 липня	Св. Романа і Давида

Табл. 4. Малі свята згідно Замойського собору 1720 року

Наступною важливою віхою в житті унійних вірян стали поділи Речі Посполитої. Ці події призвели до кардинальних змін політичної карти Європи і безпосередньо вплинули на долю українських земель. Внаслідок трьох поділів Речі Посполитої, Галичина, Буковина та Закарпаття потрапили під контроль Австрійської імперії, що призвело до певних змін не лише на політичне, але й культурне життя на цих територіях.

Слід констатувати, що австрійська влада, керована прагматичними ідеями реформ і модернізації, активно втручалася в церковні справи, зокрема, що стосується унійної церкви. Так, у період правління імператорів Йосифа II та Марії Терезії в імперії проводилися широкомасштабні реформи, які охоплювали всі сфери життя, включно з духовною частиною. У цій площині реформи мали на меті посилення контролю держави над церквою та зменшення її впливу церкви на громадське та політичне життя. Виділимо, що одним із перших кроків австрійського уряду була секуляризація церковних земель і майна, що суттєво обмежило матеріальні ресурси церкви. Крім того, було введено різке розмежування між світськими та церковними справами, що призвело до

обмеження її впливу на державні інституції та громадське життя.⁵⁴ Це також включало зміни в управлінні церковними ресурсами, а світська влада почала активно втручатися в духовні справи, регулюючи навіть такі деталі, як питання святкування релігійних свят і навіть що стосувалося музики.⁵⁵

У цьому ключі, одним із найбільш суперечливим питань, яке викликало значний опір з боку греко-католицької ієрархії, було те, що стосувалось календарної реформи. Австрійська влада, як вже було сказано вище, намагаючись уніфікувати церковні практики на території всієї імперії, зокрема вимагала від греко-католицьких єпископів перейти з юліанського на григоріанський календар. Цей крок мав на меті синхронізацію релігійного життя греко-католиків із іншими християнськими конфесіями в імперії, що вже давно використовували григоріанський календар. Логічним було очікувати реакцію, серед греко-католицької ієрархії зберігалась ідея, що календар був не лише релігійним інструментом, але й важливою частиною культурної ідентичності руського народу. Так, єпископ Лев Шептицький виступив із чіткою заявою, що зміна календаря може бути реалізована лише за повної згоди всіх унійних єпископів. Він підкреслював, що календарні зміни повинні враховувати не тільки церковні інтереси, але й традиції та звичаї вірян, які століттями керувалися юліанським календарем.⁵⁶ Шептицький також розумів, що примусова календарна реформа могла б призвести до розколу серед вірян, оскільки багато селян і міщан залишалися глибоко прив'язаними до звичної системи відліку часу, яка не тільки регулювала релігійні свята, але й впливала на господарське життя, сезонні роботи та іншу частину соціальної буденності, і тому будь-яка

⁵⁴ Крижанівський О. П., Плохій С. М. церковні реформи в Україні (70-80 роки XVIII ст.). Історія церкви та релігійної думки в Україні : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 1994. С. 204–209.

⁵⁵ Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко, Н. Іваничук. Львів: Літопис, 2001. С. 317.

⁵⁶ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzhennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyni/> (дата звернення 18.09.2024).

спроба різкої зміни викликала б занепокоєння серед населення, що могло відповідно спричинити невдоволення та протести.⁵⁷

Говорячи про календар слід сказати, що консисторії висловилися проти переходу на григоріанський, і уряд певний час утримувалась від календарного питання. Враховуючи факт значної кількості русинів-українців, а також українські території, приєднані до Австрії, уряд пішов на компроміс, дозволивши греко-католикам зберігати юліанський календар. Важливим кроком у цьому напрямку став указ від 1812 року, який офіційно закріпив за греко-католицькими вірянами право дотримуватися старого календарного стилю.⁵⁸ Це рішення стало важливим для збереження релігійної та культурної ідентичності українського населення на новоприєднаних землях імперії.

Однак питання календаря не було єдиною проблемою, з якою зіткнулася греко-католицька церква в умовах австрійського правління. Особливо спірним моментом стало регулювання кількості святкових днів. У той час, як австрійська влада прагнула підвищити продуктивність та ефективність економіки, а та кількість святкових днів, які дотримувалися греко-католики, вважалася серйозною перешкодою для досягнення поставленої цілі. Галицькі губернські адміністрації почали чинити тиск на греко-католицьку церкву, вимагаючи зменшити кількість свят. Основна вимога полягала в тому, щоб частину свят перенести на недільні дні, які вже були вихідними, тим самим скоротивши кількість свят у так звані робочі дні. А тому, відповідно до урядових декретів, вірянам мали оголосити новий перелік святкових днів, але ця ініціатива не мала великого впливу на суспільне життя. Але, насправді, календар свят зазнав деяких змін. Зокрема, за документами Львівського синоду 1891 року (див. Додаток Е), кількість релігійних свят у греко-католицькій церкві залишалася фактично такою

⁵⁷ Малиновскій М. О літочисленіи вообще, христіанскомъ и рускомъ въ частности. С. 283

⁵⁸ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyny/> (дата звернення 26.09.2024).

ж, як і раніше, але, наприклад, Великдень було прописано святкувати три дні. Що стосується інших свят, то надано дозвіл на святкування дня Св. великомученика Дмитрія (26 жовтня), Неділі Цвітоносної, Великої П'ятниці, Неділі Томиної. Також частка празників була перенесена на неділю, зокрема це стосувалось відзначень Представлення св. Іоана євангеліста, Покрови Діви Марії. Із вибраних із загального списку відзначень були дні Перенесення мощів св. о. Миколая та Успення св. Анни.⁵⁹

Проте проблема роздмухувалась з новою силою пізніше, вже у міжвоєнний період ХХ століття. Тоді питання святкових днів знову набуло економічного значення, особливо у контексті конкуренції між українськими та польськими кооперативними установами. Велика кількість вихідних днів, які відзначали українські греко-католики, почала викликати занепокоєння в економічній сфері, оскільки це впливало на ефективність роботи кооперативів. За підрахунками, українські кооперативи святкували 87 днів на рік, тоді як польські кооперативи – лише 65.^{60 61}

Як ми вже згадували раніше, юліанський календар був глибоко вкорінений у традиційне життя українців, відіграючи не лише духовну, а й соціально-економічну роль у їхньому повсякденному побуті. Він слугував не просто церковним календарем, а основною системою відліку часу для більшості населення, особливо для селянських громад. Важливо, що він регулював господарські, культурні та побутові цикли, зберігаючи тісний зв'язок між церковним життям та буденними ритмами. На фоні цього кожна релігійна дата мала власне символічне значення та вказувала на певний етап у річному циклі. Ті чи інші свята ставали природними орієнтирами для визначення часу впродовж

⁵⁹ Глава VI. О святкованю дней праздничныхъ. Чинности и решеня руского провинціального собора въ Галичине отбувшого ся во Львовѣ въ роцѣ 1891. Львів, 1891. С. 136–138

⁶⁰ Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyny/> (дата звернення 20.09.2024).

⁶¹ Пора ступити крок вперед. Кооперативна Республіка. 1932. № 2. С. 44–45.

року, що досить важливо в аграрному суспільстві, значна частина якого все ж переважала на західноукраїнських теренах, та позначала ті чи інші маркери в річному циклі сільсько-господарських робіт.

Наприклад, один із найвідоміших проміжків часу в річному циклі — це період «від Юрія до Дмитра»⁶² - час від початку травня до початку листопада (якщо враховувати суто за юліанським календарем), за яким визначався піврічний цикл, який селянин використовував для інтенсивних господарських робіт. Саме між цими датами виконувалися ключові роботи на полях, проводилися посівні й жнивварські кампанії. Від дня святого Юрія виводили худобу на пасовища, а до дня святого Дмитра закінчували роботи на полях і готувалися до зими. Цей відрізок часу був своєрідною робочою фазою, яка диктувала темп життя села.

Якщо взяти до уваги інший фактор – соціальний, а не суто господарсько-економічний, то помітним є той факт, що ті чи інші свята вказували на конкретні соціально-культурні обряди та звичаї. Наприклад, у певні свята жінки починали носити інші види вбрання, що відповідали сезону або підкреслювали важливі зміни в їхньому житті.⁶³ Це свідчить про те, що церковний календар мав значно глибший вплив, ніж просто релігійний. Таким чином формувалась унікальна синтеза духовного життя та побуту, що є досить широким полем для дослідження етнологів та фольклористів.

Що цікаво, селяни органічно інтегрували розуміння свят у свою усну народну традицію, створюючи своєрідну форму пам'яті, прив'язуючи якісь події життя конкретних релігійних дат. Наприклад, фольклорист Яків Головацький зафіксував численні приклади того, як галицькі селяни використовували релігійні свята як орієнтири для згадок про важливі моменти в своєму житті, розповідали про події так: *«було це перед, після або під час того чи іншого*

⁶² Головацький Я. Поділ часу у русинів. *Мислене древо – багатоцільовий український сайт*. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/G/GolovackyjJ/Statti/PodilChasuURusyniv.html>

⁶³ Так само.

*святого».*⁶⁴ Можна дійти висновку, що такі вислови слугували своєрідним способом не тільки обчислення часу, але й збереження пам'яті про важливі життєві події. Такий підхід допомагає зробити ті чи інші події більш сакралізованими, а з цим самим вони глибше вплітались у індивідуальну та родинну пам'ять.

Інший приклад як календар міг бути вплетений колективне життя – це те, що свята супроводжувались паралельними подіями людського повсякдення. Зокрема, організація заходів, базарів, ярмарків, зборів, укладання угод тощо.⁶⁵ Це значною мірою підкреслює інтеграцію церковного календаря в життя соціуму.

Коли мова йде стосовно календарних відмінностей та взаємозв'язок між латинниками та греко-католиками, то помітно таку річ, що усунувши нашарування на офіційно-державному рівні це питання не викликали серйозних конфліктів серед українських селян, навіть попри те, що ці дві системи відліку часу призводили до різниці у святкуванні тих чи інших подій. Крім того, такі відмінності не тільки не розділяли сільські громади, а й сприяли виникненню нових народних легенд та історій. Люди знаходили пояснення, які допомагали їм зрозуміти, чому одні святкують раніше, а інші пізніше, і, що характерно, зазвичай переносили це у жартівливу форму оповідки.⁶⁶ Це вказує на здатність українців адаптуватися до змін, зберігаючи при цьому свою культурну ідентичність.

Але слід визнати, що календарні відмінності все ж мали вплив на життя громад, особливо де є декілька конфесійних груп. Це створювало певний дискомфорт під час робочих графіків, що впливало на економічну діяльність та

⁶⁴ Головацький Я. Поділ часу у русинів. *Мислене древо – багатоцільовий український сайт*. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/G/GolovackyjJ/Statti/PodilChasuURusyniv.html> (дата звернення 26.09.2024).

⁶⁵ Ілюстрований народний Календар Товариства «Просвіта» на рік звичайний 1906. Львів. С. 63–68.

⁶⁶ Із уст народа. (Б. Легенди). 25. Чому руські свята найпізніші?. Житє і Слово. Львів, 1895. С. 51.

порушувати координації сільськогосподарських робіт, якщо ми беремо сільські громади як об'єкт розгляду. Проте це не було перепорою у гармонізації життя цих громад і рідко призводило до конфліктів, адже основою було не питання грубо кажучи «кращості» якоїсь із двох календарних систем. В основі життя було радше розуміння природних циклів, які були загальноприйнятими на рівні повсякдення. Так, весняне рівнодення вважається часом пробудження природи, що знаменувало початок польових робіт, а осіннє символізувало їх кінець та підготовку до зими.⁶⁷ Усе життя типової громади підпорядковувалося цим природним циклам, а релігійні свята органічно вписувалися в ці цикли, часто підсилюючи значення природних подій. А тому гармонійно інтегрувались у загальну систему буття, що власною чергою створювало тісний зв'язок між духовним і буденним життям.

З іншої сторони з приходом християнства у соціальний календар додалось поняття семиденного тижня, який є основою сучасного календарного циклу. Це не було притаманно слов'янським общинам зарання, адже вони використовували інші системи поділу часу, орієнтуючись на природні цикли, насамперед на фази Місяця.⁶⁸ Насамперед, ці фази диктували ритм сільськогосподарських робіт. Попри запровадження християнського календаря, в окремих, особливо віддалених регіонах, стародавні методи відліку часу продовжували існувати паралельно з новими, залишаючись важливим орієнтиром для визначення дат і термінів навіть після християнізації. Що важливо, до XIX століття галицькі селяни продовжували чітко розрізняти «небесний» місяць, який слідував природним ритмам, та «книжний» місяць - календарний, який був офіційною системою відліку часу.⁶⁹ Однак, у цих системи частим був дисонанс. Зокрема,

⁶⁷ Попович М. В. Мировоззрение древних славян. К: Наукова думка, 1985. С. 116.

⁶⁸ Там само. С. 112

⁶⁹ Яків Головацький - Поділ часу у русинів. Мислене древо – багатоцільовий український сайт. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/G/GolovackyjJ/Statti/PodilChasuURusyniv.html> (дата звернення 12.03.2024).

«книжний» календар не завжди відповідав реальним змінам у природі, що призводило до певних труднощів під час робіт.

Крім того, відбувалась гнучка адаптація суспільства через святкування народних та церковних свят, які часто були прив'язані до циклів Місяця. Незважаючи на впровадження християнських свят, багато чого зберігалось з язичницького світу, і такі дні святкувалися відповідно до природних ритмів. Наприклад, свято Івана Купала, яке збігалось з літнім сонцестоянням, залишалось важливою датою для відзначення настання літа і збирання врожаю. Інший приклад – це святкування Різдва та Великодня, які були прив'язані до ритмів природи, і хоч ці свята набули християнського значення, язичницька основа залишалася сильною. Церковний календар поступово заповнив офіційний простір, але природні цикли та стародавні уявлення про час продовжували жити серед народу, формуючи своєрідний симбіоз між давніми віруваннями і новими релігійними практиками.

У цьому руслі з часом досить помітною стала неузгодженість юліанського календаря з астрономічними. Ця система, введена ще в стародавньому Римі, не завжди відповідала реальним астрономічним подіям. Через це різниця між релігійними святами і природними фазами Сонця протягом століть лише збільшувалася. На нашу думку, це було помітним більше на рівні елітарному та серед мислителів, а ось селяни далеко не завжди помічали ці відхилення, і через це прив'язка релігійних свят до природних циклів у багатьох випадках залишалася неточною. Наприклад, літнє сонцестояння, яке за астрономічним календарем відбувалося 21 червня, народ часто пов'язував зі святом Івана Хрестителя, що відзначалось 24 червня за юліанським календарем. Подібна ситуація з неточністю зберігалась і в інших куточках України аж по сьогодні.

2.2 Календарна реформа єпископа Станіславівського Григорія Хомишина та її наслідки

Як ми простежили з минулого підрозділу ідея реформування церковного календаря в Україні була предметом обговорень та дилем. Як виявилось календарне питання є не лише з релігійними, а й з національно-етнічним та політичним питанням. На стан початку ХХ ст. на українських теренах простежувалась нова тенденція до спроб реформування, і цього разу вона зародилась у суспільному крилі духовництва. У цьому руслі слід згадати події конфесійного життя у 1916-1917 роках в Галичині. У цей період єпископ Станіславівської єпархії Григорій Хомишин (див. Додаток Є) запровадив григоріанський календар у межах своєї юрисдикції, що стало досить примітним кроком у релігійному та суспільному житті.

Події, пов'язані з календарною реформою Хомишина, відбувалися в умовах Першої світової війни, яка суттєво вплинула на церковне життя в Галичині. Російська окупація Галичини в 1914-1915 роках призвела до серйозних змін у структурі Греко-Католицької Церкви. Митрополит Андрей Шептицький та ще 58 представників духовенства УГКЦ були арештовані й вивезені до Російської імперії,⁷⁰ що фактично залишило церковні структури без керівництва. Єпископ Григорій Хомишин, який спочатку виїхав до Відня, незабаром повернувся на окуповану територію, і після смерті єпископа Перемишльської єпархії Йосифа Чеховича залишився єдиним архієреєм Греко-Католицької Церкви на території Галицької митрополії до осені 1917 року. Єпископ у своїх спогадах згадував про відчуття кризи, яке його охопило через ослаблення Церкви в умовах війни та окупації. Він зазначав, що найбільшою проблемою була не стільки фізична окупація, скільки моральне і духовне приниження Церкви, що

⁷⁰ Вивезене Росіянами українське духовенство. Нива. Квітень 1916. С. 262–264.

викликало в нього прагнення до реформ.⁷¹ У цьому контексті календарна реформа стала для Хомишина символом необхідності оновлення та інтеграції УГКЦ із римо-католицькою спільнотою Західної Європи.

Зазначимо, що на стан початку XX століття календарні реформи відбувалися в багатьох європейських країнах, і вони були зумовлені як адміністративними, так і релігійними потребами, які виникли під час Першої світової війни. Крім того, це період, коли рівень розшарування суспільства був досить широким, і тенденція до відокремлення цивільних та релігійних свят була помітною. Ці зміни були частиною ширшого європейського процесу модернізації, тому юліанський календар став асоціювати суто з конфесійними днями, а григоріанський зі світськими.⁷²

У такому більш консервативному краї, у порівнянні з частиною Західного світу країн, Галичині, питання про календарну реформу було порушалося ще на початку XX ст., проте лише на теоретичному рівні. Згадати тільки Стефана Томашівського, який в товаристві «Просвіта» запропонував включити до порядку обговорення проблематику переходу на григоріанський календар.⁷³ Проте, вже у 1915 році Австро-Угорська влада звернулася до Загальної Української Ради, що діяла в евакуації у Відні, з проханням висловити свою позицію щодо переходу на григоріанський календар. Рада, яка представляла інтереси українців у складі імперії, зазначила, що це питання насамперед є виключно церковним і повинно вирішуватися після повернення митрополита Андрея Шептицького з російського полону та проведення церковного синоду.⁷⁴

⁷¹ Квятковський А. Сто років тому завершили календарний експеримент. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75429> (дата звернення 02.03.2024).

⁷² Лист з Відня. Засідане ЗУР. – Українське письмо і військові влади. – Справа зміни календаря. – По візванню священиків москофілів. Діло. 1916. 10 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/48971> (дата звернення 20.10.2024).

⁷³ Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Слово до прихильників і противників григоріанського числення часу. Діло. 1916. 13 травня С. 2.

⁷⁴ Лист з Відня. Засідане ЗУР. – Українське письмо і військові влади. – Справа зміни календаря. – По візванню священиків москофілів. Діло. 1916. 10 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/48971> (дата звернення 20.10.2024).

Серед греко-католицьких діячів ідею щодо негайного процесу переходу на григоріанський календар запропонував єпископ Григорій Хомишин. Проте, Загальна Українська Рада та Львівська митрополія були досить стриманими у цьому питанні і не дали прямої відповіді. Однак він не відступив від своєї ідеї реформи, а вже після невдалих спроб досягти консенсусу з духовенством, єпископ вирішив діяти самостійно. Це рішення було радикальним кроком, який порушив усталені церковні традиції та викликав жваві дискусії як серед духовенства, так і серед мирян.

15 лютого 1916 року Григорій Хомишин видав своє пастирське послання *«О післанництві українського народу в католицькій церкві»*, де підняв питання про календарну реформу. У своєму посланні єпископ підкреслював важливість тіснішої інтеграції Української Греко-Католицької Церкви з римо-католицьким світом. Він наголошував на неприпустимості того, щоб греко-католики відзначали релігійні свята разом з тими, хто не визнає католицьких догм, зокрема догми про Пресвяту Трійцю. На його думку, дотримання юліанського календаря створювало штучні перешкоди для духовного зв'язку з католицьким світом і підживлювало східні впливи.^{75 76 77} Також, що цікаво, він виступив за категоричну відмову від вживання слів «православний» та «православ'є», наполягаючи на їх заміну словами: «правовірний» та «правовіріє». Пропонував видалити із норми святкування днів пам'яті про Вселенські Собори. А ще вказав замінити слова «цар» на «імператор» по відношенню до згадки про нинішніх монархів в Австро-Угорщині. Під час Літургії під час промови «Ектенії»

⁷⁵ Посланіє Пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Епархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. Станиславів, 1916. 43 с.

⁷⁶ Єпископ Миколай Чарнецький в обрядових дискусіях Греко-Католицької Церкви першої половини XX століття: спроба історичного аналізу. Редемптористи - головна сторінка. URL: <https://old.cssr.lviv.ua/word/articles/?article=1634> (дата звернення 26.02.2024).

⁷⁷ Квятковський А. Сто років тому завершили календарний експеримент. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75429> (дата звернення 02.03.2024).

вказувалось згадувати папу римського.⁷⁸ Як видно, значною мірою це була реакція на події, що відбулись на Галичині під час Першої світової та повним поверненням на західний вектор у церковній політиці.

Рішення єпископа про запровадження григоріанського календаря зустріло неоднозначну реакцію в українському суспільстві. У Львові та інших містах Галичини більшість політичних і релігійних діячів були налаштовані проти цієї ініціативи. Серед аргументів, висунутих проти реформи, були побоювання, що такий крок призведе до розколу в громаді та підриву традиційної релігійної ідентичності українців.⁷⁹ Так, деякі інтелектуали вважали, що календарна реформа може підірвати єдність українців, оскільки більшість з них, особливо на східних територіях, продовжувала дотримуватися юліанського календаря. Селяни, які складали основу греко-католицької громади, ставилися до реформи з певною недовірою, оскільки багато з них вважали старий календар частиною своєї культурної ідентичності. Зокрема, вони не сприймали григоріанський календар як щось близьке. Можемо пояснити це тим, що їхні уявлення про час базувалися на традиціях, що передавалися з покоління в покоління. Ба більше, Григорій Хомишин зіткнувся з опозицією й серед духовенства, яке вважало, що такі зміни повинні вирішуватися на вищому рівні, а не в межах однієї єпархії. Багато священників побоювалися, що впровадження григоріанського календаря без узгодження з іншими єпископами та без підтримки всієї Церкви може призвести до втрати вірних і посилення напруженості в громаді.

Самостійне введення нового календаря у Станіславській єпархії відбулось 25 березня 1916 року, тобто у свято Благовіщення Пречистої Діви Марії, за його оголошенням, і, за його словами тепер більшість празників мали змістити на 13

⁷⁸ Посланіє Пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до Духовенства і Вірних своєї Єпархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. Станіславів, 1916. С. 39-40.

⁷⁹ Лист з Відня. Засіданє ЗУР. – Українське письмо і військові влади. – Справа зміни календаря. – По візваню священників москофілів. Діло. 1916. 10 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/48971> (дата звернення 20.10.2024).

днів назад.⁸⁰ Але була і відмінність. Наприклад, день Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії було зміщено на 14 днів, а день Св. великомученика Дмитрія було перенесено на 1 листопада замість 26 жовтня, і це збігалось з Днем всіх святих про що діяч описує сам: *«Понеже у нас єсть звичай обходити памятку суботу так звану „Димитрієву суботу“, в котрій відправляють ся Богослуженя за усопших, тому сей день належить перенести на другий день т. є. сей час по сьв. Димитрию. Се якраз випаде в той сам день, в котрім ціла Церков католицка молить ся за усопших»*.⁸¹ А рухомі свята мали збігатися з римо-католицькими, в тому числі і Великдень та пов'язані з ним днями.⁸²

Паралельно цьому, задля подальшої підтримки нової реформи відбулося запровадження та розповсюдження спеціальних календарів у вигляді плакатів, які містили оновлений список церковних свят, скоригований відповідно до нового календарного стилю. На нашу думку, це несло кардинальну пропагандичну форму, але й полегшувало розуміння, що із себе представляє григоріанський календар та реформа загалом.

Незважаючи на прагнення Хомишина до модернізації Греко-Католицької Церкви, його реформа не була сприйнята одностайно ані серед духовенства, ані серед політичних і суспільних кіл. Запровадження григоріанського календаря викликало значний резонанс і стало темою дискусій як серед духовенства Галичини, так і серед української політичної еліти. Зокрема, у повідомленні від 10 березня 1916 року в газеті «Діло» зазначалося, що рішення єпископа викликало чимале здивування.⁸³ Це було зумовлено тим, що реформа була

⁸⁰ Посланіє Пастирске Григория Хомишина Епископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Епархії о післанництві українського народа в католицкій Церкві. Станиславів, 1916. С. 40-41.

⁸¹ Посланіє Пастирске Григория Хомишина Епископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Епархії о післанництві українського народа в католицкій Церкві. Станиславів, 1916. С. 42

⁸² Так само. С. 41-43.

⁸³ Лист з Відня. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/48971> (дата звернення 23.12.2023).

впроваджена без попереднього узгодження з іншими єпархіями та без загальноцерковного схвалення.

У статті «*Стан справи введення григоріанського календаря*», опублікованій у тій же газеті, але від 22 березня 1916 року, зазначалося, що Львівська архидієцезія та Перемишльська єпархія продовжували дотримуватися юліанського календаря. Сама Українська Рада також виступала проти поспішного впровадження григоріанського календаря. Її представники висловлювали думку, що питання календарної реформи слід вирішувати на загальноцерковному рівні, а не окремо самотійно.⁸⁴

З іншої сторони, ми маємо свідчення не лише української сторони на подію. Так, польське суспільство схвально висловлювалась про ініціативу Хомишина, що насторожило українців. Для багатьох це було ознакою того, що питання календарної реформи, яке мало залишатися внутрішньою справою Греко-Католицької Церкви, стало об'єктом зовнішнього політичного впливу. Ходили чутки, що така підтримка з боку польських кіл сприймалася з підозрою, оскільки могла свідчити про намагання їхніх еліт використати календарне питання для посилення свого впливу на українство. У квітні 1916 року «Діло» опублікувало матеріал із Косівщини, де зазначалося, що польська адміністрація активно підтримувала календарну реформу єпископа. Автор матеріалу наводив приклад циркуляра, виданого окружною шкільною радою 21 березня 1916 року, в якому шкільним адміністраціям було доручено забезпечити впровадження григоріанського календаря у школах.⁸⁵

Серед обурених українських інституцій, що висловила незгоду з реформою календаря став Ставропігійський інститут, що ухвалив відповідні рішення під час засідання ради та загальних зборів. Так, 30 квітня 1916 року під час засідання

⁸⁴ Стан справи введення григоріанського календаря. *Діло*. 2024. 21 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/49331> (дата звернення 16.03.2024).

⁸⁵ Зголошуване воєнних шкід. – Календарна реформа єп. Хомишина. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/50146> (дата звернення 23.10.2024).

доктори, серед яких був Кость Левицький, ухвалили рішення проти реформи. Проте, єпископ Хомишин вважав за необхідне донести свою позицію до духовенства та інтелігенції. З цією метою він підготував нове пастирське послання, короткий зміст якого було опубліковано в газеті «Діло» 3 травня 1916 року під назвою «*Оборона еп. Хомишина*».⁸⁶

У своєму посланні Хомишин зазначив, що, попри відсутність остаточної перемоги у війні, є надія на досягнення позитивних національних і політичних результатів. Він підкреслював, що під час обговорення майбутнього України мало хто замислювався над релігійними питаннями, зокрема про роль Католицької Церкви в нових умовах. Автор нагадував про свій попередній пастирський лист, виданий у лютому 1916 року, де обґрунтовував впровадження григоріанського календаря для літургійного життя. Він підкреслював, що цей крок мав на меті підвищити престиж Католицької Церкви серед українців і нагадати про високу духовну місію, яку вони повинні виконати. Єпископ наголошував, що рішення було продиктоване виключно його совістю та вірою, а не зовнішніми впливами.⁸⁷

Та втім, питання щодо можливого впливу зовнішніх чинників на рішення єпископа все ж піднімалося. Хоча сам Григорій Хомишин стверджував, що не діяв не під чийм впливом. Хоча, він також зазначав, що Міністерство просвіти Австрійської імперії зверталось до української політичної еліти з проханням розглянути питання цієї реформи. Зокрема, це можна довести з листа Германа Коларда, який писав, що реформу схвально сприйняли у столиці Австро-Угорщини.⁸⁸

Однак, на думку єпископа, місцевий опір проти реформи виник не через ці зовнішні фактори, а через незрозумілі амбіції деяких політичних і громадських кіл, а також через упередження щодо його особи. Єпископ також висловив

⁸⁶ Оборона еп. Хомишина. Діло. 2024. 3 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51028> (дата звернення 20.06.2024).

⁸⁷ Оборона еп. Хомишина. Діло. 2024. 3 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51028> (дата звернення 23.10.2024).

⁸⁸ Zmiana kalendarza. Kurjer Stanisławowski. Stanisławów, 1916. 26 marca. Nr. 1542. S. 2.

здивування тим, що головний опір реформі йшов саме від українських патріотичних кіл, які мали б, на його думку, підтримати ці зміни, не говорячи вже про більшість священників. Він відзначив, що преса, яка виступала проти реформи, не наводила змісту його послання або аргументів, що пояснювали суть змін. Крім того, Хомишин розгорнув низку аргументів на користь календарної реформи. Зокрема, він відкидав припущення, що запровадження нового календаря віддасть українців від їхніх братів за кордоном, оскільки, за його словами, українці, як щирі патріоти, з радістю відмовляться від юліанського календаря, накладеного російською владою. Єпископ також відхилив критику про те, що нововведення йде врозріз із інтересами держави, зазначивши, що впровадження григоріанського календаря підтримувалося австрійською владою. Також ним було звернуто увагу щодо глибших причин опору загальній релігійній реформі, вважаючи, що пов'язані з тривалою прихильністю русини до візантійського обряду та їхньою недовірою до Католицької Церкви. Хомишин підкреслював, що ця прихильність до східного обряду заважає українцям долучитися до католицької традиції, яку він вважав важливою для майбутнього національної ідентичності. Єпископ закликав українську інтелігенцію та духовенство до серйознішого ставлення до проблематики, щоб уникнути негативних наслідків для Церкви та народу у майбутньому.⁸⁹

Попри критику, єпископ Хомишин вбачав підтримку своїм реформам у активній участі парафіян у святкових службах за новим календарем. Він наводив як приклад святкування Благовіщення Пресвятої Богородиці за григоріанським календарем, коли, за його словами, кількість вірян у церкві перевищувала ту, що зазвичай була в попередні роки на Великдень. Незважаючи на труднощі, єпископ залишався рішуче налаштованим і готовим продовжувати реформу. Він підкреслював, що в питаннях віри й Церкви готовий жертвувати не лише своїм

⁸⁹ Оборона єп. Хомишина. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/51028> (дата звернення 23.10.2024).

єпископським становищем, але й власним життям, якщо того вимагатиме воля Апостольського Престолу.⁹⁰

З відповіддю на друге послання не забарились: своїх тезисів та роздумів у публічне обговорення додав відомий інтелектуал тогочасної Галичини Степан Томашівський. Так, 9 травня 1916 року він опублікував статтю під назвою *«Реформа календаря і Церкви. Звернення до прихильників і противників григоріанського календаря»*. Стаття з'явилася в чотирьох частинах у газеті «Діло» в період з 13 по 17 травня 1916 року.⁹¹ У вступному коментарі редакція газети зазначила, що надає слово вченому історику, який неодноразово виступав з питань, дотичних до теми календарної реформи, і чиї погляди відрізняються від позиції газети. Можна стверджувати, що історик Томашівський підтримав позицію єпископа, зокрема в головному питанні реформи календаря. Однак, якщо послання Хомишина мало релігійний характер, то стаття Томашівського надавала проблемі суто світський вимір. Проте, попри певну схожість у підходах до реформи, історик і єпископ мали багато розбіжностей у питаннях способу її впровадження та деталей процесу.

У своєму аналізі Томашівський наголосив на тому, що питання календаря є не тільки релігійним, а й світським. Він підкреслював, що календар має прямий вплив на економічну, політичну та культурну діяльність суспільства. Наприклад, для функціонування державних установ, шкіл, пошти та залізниць важливо мати єдину систему відліку часу. За його словами, на той час у Галичині близько 40 відсотків населення вже не дотримувалося юліанського календаря, а використовувало григоріанський у повсякденному житті, що створювало певну плутанину. Дослідник вважав, що це призведе до того, що після війни частка тих,

⁹⁰ Так само.

⁹¹ Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Діло. 1916. 17 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51433> (дата звернення 15.01.2024).

хто дотримуватиметься григоріанського календаря, може значно зрости, і тому реформа є невідворотною.⁹²

Історик також відзначав, що календарна реформа могла б допомогти українцям подолати певну економічну й культурну відсталість. Він вказував на те, що збереження юліанського календаря часто асоціювалося з консерватизмом, який гальмував розвиток суспільства, а ось запровадження григоріанського календаря було б важливим кроком до модернізації українства, зокрема в таких важливих сферах, як освіта, наука та економіка. Але, водночас з цим, він рішуче критикував методи, якими єпископ Григорій Хомишин намагався її впровадити. Він вважав, що зміни такого масштабу вимагають широкого обговорення та участі різних суспільних кіл, а не лише церковних структур, адже за його словами це *«не «чисто церковне» питанє, як упевняє в супереч змістови своїх посланій о. Хомишин; вона без сумніву сильно світська: національна, культурна й господарська. Тому не диво, що спосіб переведення сеї реформи, потайний, підступний і неформальний, немов би обрахований на скомпромітованє нелюбих кругів, витворив майже безвихідну ситуацію, де вже не в календарі діло, а в честі українського національного проводу, значить – і в повазі самої нації»*.⁹³

Томашівський також наголошував, що питання календаря має тісний зв'язок із національно-політичною ідентичністю українців. Він згадував, що з кінця XVI століття юліанський календар був тісно пов'язаний з українською народною традицією, і його збереження часто вважалося ознакою національної самобутності. Однак історик вважав, що цей зв'язок є штучним і що українська національна ідентичність не повинна бути пов'язана лише з календарем. У продовженні власної думки він вказує, що календарна реформа мала б стати важливим кроком для інтеграції українців у європейське культурне та політичне

⁹² Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Діло. 1916. 17 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51433> (дата звернення 15.01.2024).

⁹³ Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Діло. 1916. 17 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51433> (дата звернення 15.01.2024).

життя. Він наголошував, що мова та віра мають набагато більший вплив на національну єдність, ніж календар, і що українці могли б зберегти свою національну ідентичність навіть після переходу на григоріанський календар.⁹⁴

Слід сказати, що стаття Степана Томашівського викликала широкий резонанс та обговорення у галичан. Попри те, що він обґрунтовував необхідність реформи та надавав їй світський вимір, його позиція не була підтримана українськими політичними й культурницькими колами. Зокрема, незгоду висловила уже відома тоді на широкий загал Українська національно-демократична партія. На засіданні Народного Комітету УНДП, яке відбулося 20 травня 1916 року, було оголошено, що позиція Степана Томашівського щодо календарної реформи суперечить позиції партії та більшості громадських організацій. Комітет заявив, що його погляди відображають лише особисті переконання історика й не мають підтримки серед широкого загалу.⁹⁵

До речі, на засіданні Комітету Василь Панейко, редактор газети «Діло» — змушений був визнати помилковість публікації статті Стефана Томашівського, у якій історик висловлював позитивну оцінку григоріанської реформи. Це сталося під тиском політичних кіл, які вважали календарну реформу передчасною та політично недоцільною. Панейко також пообіцяв, що більше не публікуватиме матеріалів, які позитивно висвітлюють реформу, що було важливим моментом в управлінні партійною позицією щодо цього спірного питання.⁹⁶ Публікації, що з'явилися пізніше в газеті, вже мали критичний характер щодо реформи єпископа Григорія Хомишина.

⁹⁴ Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Діло. 1916. 17 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51433> (дата звернення 15.01.2024).

⁹⁵ Квятковський А. Сто років тому завершили календарний експеримент. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75429> (дата звернення 02.03.2024).

⁹⁶ Квятковський А. Сто років тому завершили календарний експеримент. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75429> (дата звернення 02.03.2024).

Проблематика реформи пішла у полемічне русло. Так, 20 травня 1916 року публіцист Михайло Лозинський опублікував статтю під назвою *«Про один аргумент у дискусії про календар»*, в якій він піддавав критиці один із головних аргументів Григорія Хомишина, прямо запитуючи: *«Якби Росія перейшла на григоріанський календар, чи був би тоді у нас опір проти його впровадження?»*.⁹⁷ Єпископ порахував це як тезис, який позначав, що його критики є під впливом Російської імперії. Сам Лозинський пояснював власну тезу тим, що причиною зменшення супротиву реформі стало б лише те, що більшість української нації перейшла б на григоріанський календар, і в такому випадку календарна різниця втратила б актуальність. Плюс до того, на його думку, звинувачення в русофільстві було невиправданим і політично шкідливим у контексті українства.⁹⁸

Власною чергою, етнограф Володимир Гнатюк 10 березня 1917 року опублікував статтю *«На що у нас видаються книжки?»*. У цій публікації він критично висловлювався щодо календарної реформи. Дослідник висловив думку, що ідея переходу на григоріанський календар виникла з бажання зблизити українців із західною культурою та католицизмом.⁹⁹

Зміни та проблеми у реалізації реформи завдавали не лише внутрішнє нерозуміння співвітчизників. Особливо величезний вплив мала активна війна. Так, улітку 1916 року російські війська провели успішний Брусиловський наступ, у результаті якого значна частина Станіславівської єпархії знову опинилася під контролем російської армії. Це означало повернення юліанського календаря на окупованих територіях. Проте ситуація знову змінилася у вересні 1917 року, коли австро-німецький контрнаступ відкинув російські війська, що дозволило єпископу Хомишину відновити григоріанський календар у межах

⁹⁷ Лозинський М. Про один аргумент в календарній дискусії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/51711> (дата звернення 23.05.2024).

⁹⁸ Про один аргумент в календарній дискусії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/51711> (дата звернення 21.10.2024).

⁹⁹ Гнатюк В. На що у нас видаються книжки?. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/63564> (дата звернення 30.04.2024).

своєї юрисдикції. Однак роль єпископа у галицькій церковній ієрархії почала зменшуватися, коли до Галичини повернувся митрополит Андрей Шептицький.¹⁰⁰ Після його повернення з російського полону він одразу відновив використання юліанського календаря у Львівській архидієцезії, що створило напругу між двома впливовими ієрархами УГКЦ. Шептицький прагнув зберегти єдність у Церкві й уникнути розколу, тому відстоював старі традиції, водночас, як Хомишин виступав за активні реформи, що мали б на меті модернізацію Церкви.

Через загальне невдоволення реформою та авторитет Андрея Шептицького священнослужителі відкрито відмовлялися впроваджувати новий календар, посилаючись на наказ митрополита, який після свого звільнення з полону скасував усі рішення Хомишина щодо календаря і відновив юліанський стиль. Це створило парадоксальну ситуацію, коли деякі парафії святкували релігійні свята за григоріанським календарем, а інші – за юліанським.¹⁰¹ У селах же селяни часто відкидали реформу, обираючи старий стиль.

Ця суперечка стала предметом численних публікацій у пресі. У виданні від 9 вересня 1917 року в газеті «Діло» повідомлялося, що Хомишин публічно ігнорував накази Шептицького, заявляючи, що митрополит не має права скасовувати його рішення. В результаті, в єпархії запанував безлад, адже сам єпископ підривав авторитет свого митрополита, що призвело до глибокого розколу серед духовенства і вірян.¹⁰² А вже у грудні 1917 року у цій же газеті повідомлялося, що єпархіальна влада залишила питання вибору календаря на

¹⁰⁰ Гр.-кат. церков під російською окупацією. Зарядження митр. Шептицького. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/66917> (дата звернення 25.01.2024).

¹⁰¹ Документы, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком. 1914–1917 гг. Исторические записки. 2002. № 3. Москва. С. 87.

¹⁰² Григоріанський календар в станиславівській єпархії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/70607> (дата звернення 26.10.2024).

розсуд парафій, що призвело до ще більшої плутанини.¹⁰³ У багатьох парафіях було вирішено повернутися до юліанського календаря. Зрештою, 23 грудня 1917 року у Станиславові було офіційно оголошено, що кафедральна церква відтепер буде дотримуватися юліанського календаря.¹⁰⁴ Це фактично зупинило впровадження григоріанського календаря в Греко-Католицькій Церкві.

Таким чином, слід констатувати, що період з XVII до кінця XIX століття позначився початком перевтілень у загальній системі календаря та відповідних дотичних об'єктів суспільного життя. Оскільки церковний календар визначав не лише релігійні свята, слід зазначити, що він регулював також соціально-економічні аспекти життя, ставши невід'ємною частиною національної традиції. Відлік часу тісно переплітався з природними циклами і церковними святами, створюючи систему, що була глибоко вкоріненою в народній культурі, наприклад, маючи власне практичне значення у ритмах людської буденності. Проте, за діяльності Австрійського уряду були спроби змінити традиційний уклад та норми Греко-Католицької Церкви, що зазнало певних невдач.

Ситуація з календарною реформою знову позначилась на початку XX ст. Так, спроба реформи стала за ініціативи єпископа Григорія Хомишина у 1916 році, ставши при цьому важливою подією в історії УГКЦ. Запровадження григоріанського календаря, яке відбулося у Станіславівській єпархії, мало на меті модернізацію церкви та тісніше зближення з Західним світом. Однак ця реформа, попри прагнення Хомишина, зіткнулася з серйозним опором, особливо що стосується співвітчизників та колег. Проте, треба врахувати тенденції часу, з яких ми бачимо, що для більшості духовенства та вірян юліанський календар був не лише релігійною традицією, але й символом культурної ідентичності. А тому реформа викликала розбіжності між прихильниками західної орієнтації, до яких належав Хомишин, і тими, хто підтримував збереження східних традицій,

¹⁰³ Після якого календаря святкувати Різдво? – «Polen». Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/74699> (дата звернення 13.12.2023).

¹⁰⁴ Нарешті!. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75121> (дата звернення 23.02.2024).

зокрема митрополитом Андреем Шептицьким. Цим самим проблеми з календарем продемонстрували глибоке вкорінення традиційного способу відліку часу в українську культуру та суспільне життя. Розкол серед духовенства, плутанина щодо дат релігійних свят і опір з боку значної частини населення призвели до того, що реформа не прижилася.

Для нас, як людей, побачивши на власні вічі нові суспільні перетворення цей випадок є уроком, який підтверджує, що та календарна реформа, хоч й мала на меті церковну модернізацію, вимагала обережного і виваженого підходу через глибоке переплетення церковних та національних традицій. Незважаючи на невдачу цієї реформи, вона підкреслила важливість дискусій про роль церкви в суспільстві та необхідність збереження балансу між нововведеннями і традиціями.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІНИ ЛІТУРГІЙНИХ ЦИКЛІВ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Проаналізувавши календарну проблематику у минулих розділах ми можемо констатувати, що конфесійна традиція, зокрема та, що стосується літургійних практик, глибоко вкорінена в культурну та духовну площину свідомості українського суспільства. Так, протягом минулих століть греко-католицькі обряди визначали норму для календарного життя, закладаючи основи моральних та духовних цінностей. На сьогодні суспільство стикнулося на порозі соціальних та політичних змін, і на фоні цього літургійний цикл та обряди також зазнають трансформацій. Тому зміни в церковному календарі, оновлення відповідних практик та переосмислення релігійних свят стали новим предметом дискусій у полі збереження ідентичності та адаптацій до сучасних реалій.

У цьому розділі ми поставили за мету здійснити аналіз факторів, що сприяли рішенню УГКЦ перейти на новоюліанський стиль, а також сам процес його запровадження. У цьому векторі, увагу слід приділити мотивам, що стояли за реформою. Крім того, важливим є розгляд практичних змін у святкуванні церковних свят відносно нового календаря та вплив на конфесійне життя вірян.

Також, слід згадати і про інший вектор державно- церковної політики, який присвячений процесу календарної реформи в ПЦУ. Для нас доцільним стане порівняти її особливості з переходом УГКЦ, зокрема у ключі відмінності в підходах до реформи. Таким чином, порівняльний аналіз дозволяє виявити спільні та відмінні риси в календарних реформах обох конфесій, а також зрозуміти глибші суспільні й культурні аспекти, які лежать в основі цих змін.

3.1 Передумови та процес переходу УГКЦ на новий календар (зміни в літургійному циклі)

Протягом століть УГКЦ користувалась нормою юліанського календаря. Він був основою в традиційній культурі Церкви завдяки тісному зв'язку з східним православним обрядом та історичному обумовленістю християнських традицій в українській культурі. У ХХ ст. стало досить помітним, що юліанський календар зачасти сильно розходиться з григоріанським, що своєю чергою позначило конкретні труднощі для вірян, як то, до прикладу, святкові дні часто не збігалися з офіційними вихідними. Це проявило певну специфіку, що тепер люди святкували деякі свята двічі. Значною мірою, така ситуація впливала на вірян, що мали поєднувати власне питома конфесійне бачення, засноване на традиції та відчутті ідентифікації, та наявністю цивільної календарної системи, які загально впливали на єдність церковного життя. Досить помітним це роз'єднання було для греко-католиків української діаспори, що хотіли зберегти власну календарну норму, але стикалися з адаптивними процесами до життя більшості суспільства держави, до якої переїхали.

Після невдалої спроби впровадження реформи Григорія Хомишина та нові трансформації у світлі зміни календаря у православних церквах з 1923 року постав новий дискурс щодо календарної проблематики в УГКЦ. Так, у 1927 році о. Володимир Садовський вирішив переглянути тези щодо календарного реформування. З власної роботи він зазначив, що реформа має бути актом, який відображає узгодженість церковного календаря з літургійними книгами та канонами УГКЦ. У цьому векторі дій особливо, відзначав він, є необхідність роботи з громадськістю адже важливим є *«показати вірним, що Східна Церква все ще зберігає свій церковний календар, і свої літургійні книги та інститути, лише надаючи постійність календарю старого стилю з астрономічним,*

*визнаючи весняне рівнодення астрономічною датою 21 березня, як це було спочатку постановлено Нікейським собором».*¹⁰⁵

Наступна віха досить широкої календарної дискусії настала у 30-ті роки ХХ ст. У січні 1932 року у львівському часописі «Діло» було опубліковано статтю автора під псевдонімом «Сімпліс» щодо вище згаданого питання - її назва *«Спільні чи окремі свята? «Єретичні» думки у святковий час на тему переходу на григоріанський календар»*. Вона містила ряд постулатів, що позначали, на думку автора, переваги григоріанського календаря. Зокрема:

- Національний престиж. Це пояснювалось на прикладі галицьких міст, де в силу обставин українці були меншістю, а саме дотримання їхніх святкових днів позбавлене пошани, що сприяє *«почуттям неповноцінності»* та ігноруванням зі сторони. Часто це призводило до того, що в общинах знаходились ті, що втрачав власну відмінність у національній свідомості та переходив під тиском обставин на іншу самоідентифікацію. Автор статті відзначив різницю в зовнішньому вигляді міст на українських територіях Другої Речі Посполитої і зазначив досить вагому думку: *«Факт, що зовнішній вигляд галицьких міст під час свят є однією з найсильніших аргументів поляків для іноземців, які, як правило, оцінюють силу нації за силою її міст, а не сіл!»*.¹⁰⁶
- Вже усталена традиція окремішнього святкування є досить складним моментом для всіх міських і частково селянських робітників. Зокрема, українські робітники, змушені працювати в питоми українські святкові дні, проте вони мають вихідні дні в римо-католицькі свята. Така незручність призводить до потужного удару по духовності та релігійної практики вірян, що своєю чергою маж наслідок, що соціум віддаляється від Церкви.

¹⁰⁵ Садовський В. Д., о. Церковний календар і його реформа. Нива. 1927. С. 307

¹⁰⁶ Сімпліс. Спільні чи окремі свята? «Єретичні» думки у святковий час на тему переходу на григоріанський календар. Діло, 1932, 7 січня, № 6.

- Від загальної соціальної норми у наявності явища подвійного святкування найбільше страждають виключно українські підприємства, адже не можуть повноцінно функціонувати, маючи понаднормову кількість вихідних днів. Звідси заробіток відносно польських підприємств набагато менший.

Слід розкрити останню проблему трохи ширше. Зокрема, член корпоративу Олександр Бариляк зауважив, що, польська професійна традиція та законодавство забороняли будь-яку комерційну діяльність у святкові дні. Причому свята латинського обряду прирівнювались до державних свят. А тому будь-які види підприємницької та суміжної до цього справ були забороненими під загрозою штрафів. Загалом, це негативно позначалося на здатності українців конкурувати економічно. Тому представник корпоративів Бариляк закликав греко-католицьких єпископів ще у вересні 1932 року враховувати інтереси громадськості та провести зміну церковного календаря.¹⁰⁷

Інший приклад позначається українським робітником Стефаном Мітькевичем. Він зазначав, що польські підприємці не надавали своїм українським працівникам вихідних у святкові дні за юліанським стилем. Досить цікавими свідченнями робітник поділився стосовно сімейних питань о цієї дилеми. Так, описує, як українські робітники у змішаних шлюбах зазвичай прктикували святкували за григоріанським стилем: *«Іноді заради грошей... іноді заради спокою в родині. Рідко хто святкує свята греко-католицького обряду, частіше святкують обидва»*. До речі, Стефан наводить наступні роздуми: *«Можливо, ми тепер єдині в Європі, хто чіпляється за цей давній анахронізм! Може, цей календар – це наша «доля» та причина наших вічних невдач»*.¹⁰⁸

Повертаючись до вище згаданої статті у газеті «Діло» Сімпліс наводить тезис, що церковні та національні лідери повинні співпрацювати в підготовці до проведення реформи. Це має включати просвітницькі заняття серед населення,

¹⁰⁷ О. Бариляк. «Спільні чи окремі свята? (Голос кооперативного службовця)», Діло, 1932, 1 березня, № 45.

¹⁰⁸ С. Мітькевич. «Спільні чи окремі свята? (Слово робітника)», Діло, 1932, 23 лютого, № 39.

щоб роз'яснити її необхідність та уникнути подальших непорозумінь. Лише підхід глибокого пояснення вкаже на те, що календарна реформа – це не катастрофа, а міра, що спричинить розвиток.

Додатковим доказом до думок Сімпліса вкажемо випадок, що стався з о. Онуфрієм Гадзевичем під час його робот у місті Нови Сач. Він зазначав, що коли святкові дні співпадали як для греко-католиків, так і для римо-католиків, то його церква була повна люду. Проте, коли свята не співпадали, то *«церква була порожня»*.¹⁰⁹ Священник писав, що консерватизм у питанні календаря штовхає *«наш робітничий клас, ремісників, слуг і навіть інтелігенцію на чужу сторону»*.¹¹⁰ Він стверджував, що *«через застарілий календар українці, на практиці, ігнорують свої святкові дні і поступово втрачають свою національну свідомість»*.¹¹¹ Тому, відносно цього, закликав духовних лідерів провести календарну реформу заради церкви та народу.

Обов'язковість виключно дотримання латинських норм свят стала перепоною для української освіти також, зокрема, українські школи зазнавали скорочення кількості навчальних годин. З подібним стикались й студенти. Наприклад, вони були змушені відвідувати заняття або працювати в святкові дні за старим стилем. Особливо болючою була ця проблеми у Великодні дні. Зокрема, Степан Мочульський наголошував на необхідності розробки стратегії нової календарної реформи для всіх українських установ, у тому числі студентські організації.¹¹²

¹⁰⁹ О. Гадзевич. «Спільні чи окремі свята? (Голос у дискусії)», Діло, 1932, 19 лютого, № 36.

¹¹⁰ Так само.

¹¹¹ Так само.

¹¹² С. Мочульський. «Ще про зміну календаря (Голос у дискусії)», Діло, 1932, 30 березня, № 63.

Своєю чергою, сенатор Ярослав Олесницький вказував, що українські селяни не виступатимуть проти календарної зміни. Ба більше, вони її підтримають.¹¹³

Загалом, у 30-ті роки XX ст. можна було помітити тенденцію як ті чи інші представники суспільних верств українського соціуму Галичини закликали українську громаду з тих чи інших причин перейти на нові календарні норми. Зокрема, це пов'язували з огляду на складні економічні умови та підтримки віри.

З іншої сторони, не всі підтримували календарні зміни. Основних аргумент, що опоненти змін представляли – це було декламування на тісний зв'язок між юліанським календарем та українською етнічно-національною ідентичністю. Зокрема, галицький громадський діяч та журналіст Володимир Островський вказував, що календарна реформа в УГКЦ може відбутися лише за умови виконання двох умов:¹¹⁴

- переважної згоди вірян із церковними ієрархами;
- згоди між діячами православної церкви та УГКЦ.

У цій проблематиці була б крайні цікавою думка Андрея Шептицького та єпископів УГКЦ, але вони зберігали здебільшого мовчання. Дослідник Климишин припустив, що ієрархи *«побоювалися, що спроби реформування церковного календаря в умовах складних соціальних і політичних реалій міжвоєнної Польщі можуть призвести не тільки до погіршення міжконфесійних відносин, але й до ускладнення внутрішньої ситуації УГКЦ і українського руху»*.¹¹⁵

¹¹³ Я. Олесницький. «За новий календар (Голос у дискусії з приводу статті «Спільні чи окремі свята»)», Діло, 1932, 13 січня, № 8.

¹¹⁴ В. Островський, «Спільні чи окремі свята? (З приводу статті Сімпліса)», Діло, 1932, 21 січня, № 13.

¹¹⁵ Pavlyshyn O. The Calendar Question in the Ukrainian Greek Catholic Church, 1900–1930. The Calendar Question in the Ukrainian Catholic Church. P. 123.

У 1939 р. настала Друга світова війна, що значно ускладнило процес календарного питання, а у 1946 році відбувся Львівський псевдособор, який ліквідував легальну діяльність УГКЦ. Діячі церкви пішли у підпілля законсервувавши ті чи інші питання, особливо, що стосувалось календаря.

Повноформатна діяльність Церкви відновилась у 90-ті роки ХХ ст. УГКЦ позначилась як інституція, що зберегла суто власні питома українські традиції та їх маркерів, однак все ж для неї важливим є трансформація під потреби вірян. Тому один із важливих чинників, що вплинули на обговорення календарної реформи, став екуменізм. Історично, процес зміцнення зв'язків греко-католицької з римо-католицькою церквою є нормою. У таких умовах календарні зміни позначають ідею належності до однієї християнської родини та укріплення конфесійної згуртованості серед греко-католиків. Іншим фактором є те, що календарна реформа для УГКЦ є можливістю до зближення й до інших християнських конфесій, що використовують новоюліанський календар, який, як відомо, у більшому відсотковому відношенні, схожий зі григоріанським, проте з деякими відмінностями, зокрема, стосовно пасхалій.¹¹⁶ Це створює компроміс між Заходом і Сходом та позначає вектор на збереженні власного на шляху до суспільних трансформацій. Загалом, це поліпшує розвиток екуменічної діяльності УГКЦ та сприяє міжнародному діалогу.

На стан сучасності українських реалій запит на календарну реформу все ж відбувався, зокрема у факторах гармонізації релігійного життя з цивільним календарем та в умовах повномасштабного вторгнення РФ до України, що позначило новий напрям у процесах відокремлення суспільної думки від так званого «російського світу».¹¹⁷ З конкретним розвитком самосвідомості та

¹¹⁶ Манько В. Яка різниця між григоріанським і новоюліанським календарями?. Universe Space Tech. URL: <https://universemagazine.com/novoyulianskyj-i-grygorianskyj-kalendar-u-chomu-shozhist-i-rizniczya/> (дата звернення 01.11.2024).

¹¹⁷ Фещенко А. Чому українці переходять на новий календар: роз'яснення Православної церкви. ГЛАВКОМ. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/chomu-ukrajintsi-perekhodjat-na-novij-kalendar-rozjasnennja-pravoslavnoji-tserkvi-932997.html> (дата звернення 01.11.2024).

прагненням до європейських цінностей нова календарна реформа набула нових фарб, особливо у процесі прийняття гармонізації між власною культурною та глобалізаційними тенденціями. Підхід Церкви вказав на адаптивність до нових умов, причому зберігаючи зв'язок з традиційними цінностями українського соціуму. Все ж, вважаємо, що нова календарна реформа дозволить УГКЦ вийти на новий рівень геополітичного значення та визнання, де своєрідна ізолюваність від більшості християн світу через причину неточності юліанського календаря стане розмитою.

Офіційно, рішення про перехід на новоюліанський календар було ухвалено на 93 сесії Архієрейського Синоду УГКЦ (2-3 лютого 2023 р.), а сам процес переходу на практичних засадах оголошено було розпочати з 1 вересня 2023 року.¹¹⁸ Можемо зазначити, що сам процес впровадження змін включав кілька етапів, що забезпечили поступовий перехід віруючих та парафій до нових норм. Початково Церква запровадила інформаційну кампанію, на яку ставилась задача донести до вірян суть реформи та переваги. Зокрема було опубліковано значну частину матеріалів, організовано зустрічі, лекції тощо. Таким чином, основне покликання цієї кампанії стало розуміння календарної реформи не як розриву з традиційним, а як можливістю оновлення Церкви та її осучаснення. Після цього вже настала пора прямого реформування. Проте на початках давалось право вільного вибору в яку дату святкувати ті чи інші свята. Такий крок підготовлював вірян до майбутніх змін та не робив різкий контраст, даючи додатковий час звикнути до змін. Зокрема, сам Блаженніший Святослав вказував, що це допоможе уникнути розколу в церкві та чвар.¹¹⁹

З іншої сторони о. Святослав вказував власну думку щодо двох етапів переходу на новий календар. Перший – ми вказали вище, зокрема щодо плавного

¹¹⁸ Історичне рішення : УГКЦ в Україні переходить на новий календар. URL: <https://ugcc.ua/data/istorychneshennya-ugkts-v-ukrayni-perehodyt-na-novyy-kalendar-2056/> (дата звернення 27.03.2024).

¹¹⁹ Про календарну реформу УГКЦ: подробиці від Глави Церкви Блаженнішого Святослава. Українська Греко-Католицька Церква. URL: <https://ugcc.ua/data/pro-kalendarnu-reformu-ugkts-podrobytsi-vid-glavy-tserkvy-blazhennishogo-svyatoslava-2069/> (дата звернення 19.10.2024).

переходу, а ось другий він пов'язує з 2025 роком. Для Глави Церкви цей рік є сакральним, адже «обрахунок дня, на який припадатиме Пасха того чи того року, пов'язаний із рішеннями Першого Вселенського Собору в Нікеї. У 2025 році ми святкуватимемо його ювілей — 1700 років... Готуючись до ювілею Нікейського собору у 2025 році, ведеться праця в діалозі між Римом і Константинополем, Апостольською столицею і Вселенською Патріархією над спільною оновленою Пасхалією, щоб християнам усього світу можна було святкувати Пасху в один день. Тому наші владики вирішили ще тих кілька років зачекати. Бо коли ми перейдемо на григоріанський календар для нерухомих свят, то, залишаючи актуальну Пасхалію, святкуватимемо Пасху разом з усіма Церквами візантійської традиції».¹²⁰

Як ми вже писали вище, перехід на новоюліанський календар позначив зміни у літургійному циклі УГКЦ. Відтепер дати більшості фіксованих свят і пам'ятних днів збігалися за григоріанським календарем, проте рухомі свята, зокрема й Великдень, збігались за юліанською нормою. Детальніше ми розглянемо літургійний цикл року для вірян УГКЦ більш детально відносно великих та малих свят, де перші позначають зобов'язання в участі у Божественній Літургії та не бути задіяним у важкій праці, а інша група – такого зобов'язання не несуть.¹²¹

Великі свята:

День року	Назва свята
8 вересня	Різдво Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії

¹²⁰ Про календарну реформу УГКЦ: подробиці від Глави Церкви Блаженнішого Святослава. Українська Греко-Католицька Церква. URL: <https://ugcc.ua/data/pro-kalendarsnu-reformu-ugkts-podrobytsi-vid-glavy-tserkvy-blazhennishogo-svyatoslava-2069/> (дата звернення 19.10.2024).

¹²¹ Добровольський М. Процес переходу УГКЦ на новий календар. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2024. № 19. С. 97-98. URL: <http://www.journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/439/472> (дата звернення 30.07.2024).

14 вересня	Всесвітнє воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього
21 листопада	Вхід у храм Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії
25 грудня	Різдво Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
6 січня	Богоявлення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
2 лютого	Стрітєння Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
25 березня	Благовіщення Пресвятої Владичиці нашої Богородиці
1 неділя до Великодня	Вхід Господа Бога і Спаса нашого в Єрусалим
Визначається пасхалією	Світле Воскресіння Христове
Четвер 6-го тижня по Великодню	Вознесіння Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
8 неділя по Великодню	Зіслання Святого Духа
29 червня	Свв. славних і всехвальних, і первоверховних апп. Петра й Павла
6 серпня	Святе Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа
15 серпня	Успення Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і приснодіви Марії

Табл 5. Позначення свят, що зобов'язують вірян в участі у Божественній Літургії

Окрім вище наведених у таблиці дат, до обов'язкових до відзначення позначають всі неділі та Храмове свято парафії.

Свята, до яких Церква заохочує до участів у Божественній Літургії (так звані малі свята):¹²²

День року	Назва свята
29 вересня	Переставлення ап. і єванг. Йоана Богослова
1 жовтня	Покрови Пресвятої Богородиці
26 жовтня	Св. і славного влкмч. Димитрія Мироточця
8 листопада	Собор святого архистратига Михаїла й інших безплотних сил
12 листопада	Св. свщмч. Йосафата, архієп. Полоцького
20 листопада (дата не мінятиметься)	Блаженної преподобної Йосафати (Гордашевської)
6 грудня	Св. Миколая, архієп. Мир Ликійських, чудотворця
9 грудня	Зачаття святої Анни, коли зачала Пресвяту Богородицю
26 грудня	Собор Пресвятої Богородиці
27 грудня	Св. ап. первомученика і архидиякона Степана
1 січня	Обрізання Господа Бога і Спаса Нашого Ісуса Христа. Св. Василя Великого, архієп. Кесарії Кападокійської
23 січня (дата не мінятиметься)	Святих пратулинських мучеників

¹²² Добровольський М. Процес переходу УГКЦ на новий календар. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2024. № 19. С. 98. URL: <http://www.journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/439/472> (дата звернення 30.07.2024).

30 січня	Святих трьох святителів, вел. Архиєреїв Василя Великого, Григорія Богослова та Івана Золотоустого
23 квітня	Св. влкмч., побідоносця і чудотворця Юрія
Понеділок по Зісланні	Понеділок Святого Духа
Четвер по неділі всіх святих	Торжественне поклоніння пречистим Тайнам Тіла і Крови Господа нашого Ісуса Христа
24 червня	Різдво пророка, Предтечі і Хрестителя Господнього Йоана
27 червня (дата не мінятиметься)	Бл. свщмч. єп. Миколая (Чарнецького) та ін. Блаженного свщмч. Еміліана (Ковча)
15 липня	Св. рівноап., вел. князя Володимира, у хрещенні Васи́лієм
20 липня	Св. і славного пророка Іллі Тесвітянина
18 серпня (дата не мінятиметься)	Спомин освячення Патріяршого собору Воскресення Христового в Києві

Табл. 6. Свята, до яких Церква заохочує до участів у Божественній Літургії

Пости:¹²³

Назва	Прив'язка до свята або чисел в календарі
-------	--

¹²³ Добровольський М. Процес переходу УГКЦ на новий календар. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2024. № 19. С. 98-99. URL: <http://www.journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/439/472> (дата звернення 30.07.2024).

Великий (чотиридесятниця)	Починається за 7 тижнів до Великодня, дата якого визначається пасхалією.
Апостольський	Залежить від дати Великодня, восьмою неділею після якого є П'ятидесятниця.
Успенський	Має тривалість від 1 до 14 серпня.
Різдвяний	Має тривалість від 15 листопада до 24 грудня.

Табл. 7. Календарне місце постів

Таким чином, літургійний цикл УГКЦ має такий вигляд, що наведений у таблицях вище. Вважаємо, що адаптивний період у вірян пройде досить швидко, адже як ми вже визначили у цьому підрозділі тяжіння до змін викликані обставинами як мінімум столітньої давності.

3.2 Перехід на новий календар ПЦУ: порівняльний аспект

Історично, досить довгий проміжок часу більшість православних церков дотримувалась принципу літургійного циклу відносно юліанського календаря. Однак він, як ми вже згадували вище, в силу астрономічних неточностей, відстає від сонячного року. Будучи однією з основних причин створення точнішої системи папа Григорій XIII впроваджує новий календар, який більш точно узгоджений з астрономічними циклами. Країни Європи, у яких побутувала норма римо-католицького вектору християнства, досить швидко прийняли новий календар, включаючи і Річ Посполиту. Проте, все ж землі, де за споконвічну норму вважався юліанський календар, а це зокрема там, де православне населення вважалось більшістю, залишали стару форму як, насамперед, своєрідну форму власної ідентичності.

Мабуть, у ключі загальної проблематики не можна уникнути теми календарів не тільки з духовної сторони, Наприклад, у XIX ст. на фоні розвитку наукової думки вже точно фіксується створення власних своєрідних проєктів календарів серед європейців. Серед таких найбільш нам відомих є системи Огюста Конта та Гюстава Армеліна, які були спрямовані на універсалізацію часу. Нижче ми наведемо таблицю, що характеризує кожен із календарних норм запропоновані цими дослідниками.

Критерій	Календар Гюстава Армеліна	Календар Огюста Конта
Дата створення	1888 рік	1849 рік
Мета створення	Уніфікація календаря з однаковими місяцями та стабільною системою обчислення днів.	Соціально-філософський календар для впорядкування життя за позитивістськими принципами.
Кількість місяців у році	13 місяців по 28 днів (364 дні).	13 місяців по 28 днів (364 дні).
Структура року	- Кожен місяць має рівно 4 тижні (28 днів). - Один додатковий день («ріковий день») не входить до місяців.	- Кожен місяць має 4 тижні (28 днів). - Додатковий день («Свято всіх мертвих») не входить до тижнів або місяців.
Назви місяців	Традиційні	На честь історичних діячів (Мойсей, Гомер, Арістотель тощо).

Ціль додаткового дня	Вставний день для вирівнювання року (31 грудня).	Святковий день на честь усіх померлих, що відображає єдність людства.
Кількість тижнів у році	52 тижні + 1 день	52 тижні + 1 день
Високосний рік	Ще один додатковий день кожні 4 роки.	Ще один додатковий день кожні 4 роки (відзначається «День Святої жінки»).
Філософська основа	Орієнтація на астрономічну точність та регулярність.	Позитивістська філософія: структура року відображає прогрес людства.
Використання	Запропоновано для глобальної уніфікації часу, але не прийнято.	Використовувався у позитивістських громадах, але не став популярним.
Символізм	Стабільність, астрономічна точність.	Соціальний порядок, моральний прогрес, зв'язок поколінь.

Табл. 8. Порівняння календарних систем Огюста Конта та Гюстава Армеліна

Якщо розглядати поверхово, то ці календарні системи виглядають досить цікавими, проте, на нашу думку, це лише в гіпотезі. Насправді же вони протиставляються нормам сучасного світу та їх інтеграція та впровадження у формі гіпотетичного акту уніфікації є проблематичним. Плюс до того, ще одним недоліком була невідповідність астрономічному року, який триває 365,2422

дні,¹²⁴ а звідси головна проблема у вирахуванні пасхалій. Тобто для значної частки конфесійних свят подібні проєкти є не раціональними, вже не говорячи про інші суспільно-економічні чинники.

З ХХ ст. відбувається процес переходу частини православних церков до застосування новоюліанського календаря. Сама ідея такої календарної системи сягає ще 1923 року на території тодішнього Королівства сербів, хорватів, словенців, і затверджений Константинопольським патріархом Мелетієм IV. Сама концепція цієї системи близька до григоріанського календаря, але декламує себе як точніша, адже матиме різницю в 1 день з григоріанським лише у 2800 році.¹²⁵ Певною мірою, можемо припустити, що така календарна система для народів Королівства стала компромісною, адже це держава, що мала великі частки віруючих православної та римо-католицької конфесій. Тим часом геополітично, серед найперших, хто прийняв новітню систему, слід виділити Константинопольський, Антіохійський, Румунський патріархати тощо. Проте, серед низки церков суто на юліанському залишилась Російська Православна Церква та Єрусалимська. Хоча, митрополит РПЦ Тихон підтримав це, і восени 1923 року видав розпорядження про перехід, але такий розклад побув недовго,¹²⁶ адже фактично вже на той період церква в СРСР поступово ліквідовувалась. Українські землі, як і церкви в ній, знаходилися у сфері різних культурно-духовних контекстів. Тож вважаємо, що такий контекст є досить вагомим, адже в такому руслі українське православ'я знаходилось між факторами дискусій між

¹²⁴ Calendar Calculations. NASA. URL: https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/Numbers/Math/Mathematical_Thinking/calendar_calculations.htm. (дата звернення 11.11.2024).

¹²⁵ Як відомо, традиція використання Православною Церквою юліанського календаря не має сакрального значення, сам цей календар має світське походження та був. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/Orthodox.in.Ukraine/posts/pfbid02g2DTeHDpr1gCfutjKtv2VyPj5UdmZEK64Ts9X6vUR41t3FY7hQPS68rngZ7bSuSql> (дата звернення 11.11.2024).

¹²⁶ Шурхало Д. Новоюліанський календар повертає до православної традиції: факти і аргументи. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novoyulianskyy-kalendar-pravoslavna-tradytsiya-fakty/32756526.html> (дата звернення 21.09.2024).

збереженістю старих традицій та адаптації під нові геополітичні розрахунки та соціальні потреби.

Для розгляду більш детальних моментів різниці між григоріанським та новоюліанським календарями наведено наступну таблицю:

Критерій	Григоріанський календар	Новоюліанський календар
Дата впровадження	1582 рік	1923 рік
Система коригування	Високосний рік пропускається у роках, кратних 100, але не кратних 400.	Високосний рік пропускається у роках, кратних 100, крім тих, які дають залишок 200 або 600 при діленні на 900.
Середня тривалість року	365,2425 днів	365,2422222 днів
Відхилення від тропічного року	Приблизно 1 день за 3300 років	Приблизно 1 день за 43 500 років
Ціль впровадження	Усунути накопичення помилок юліанського календаря та відновити відповідність весняному рівноденню.	Ще точніше узгодити календар із тропічним роком.
Релігійний контекст	Визнаний католицькою церквою; з часом прийнятий більшістю християнських церков.	Визнаний православними церквами, що прийняли його на Константинопольському соборі 1923 року.

Розрахунок високосних років	Враховує цикли 400 років для коригування тривалості року.	Використовує складнішу формулу на основі 900-річного циклу.
Відповідність датам	У 1582 році виправлено 10 днів (15 жовтня одразу слідувало за 4 жовтня).	Відповідає григоріанському календарю до 2800 року.
Сучасне використання	Загальновизнаний у світській і більшості релігійних традицій.	Використовується деякими православними церквами (наприклад, Грецька, Болгарська, Румунська).

Табл. 9. Порівняння Григоріанського та Новоюліанського календарних систем

Говорячи відносно стану українського православ'я у перші роки ХХІ ст. слід зауважити, що питання щодо переходу на новоюліанський календар все ж поставало. Зокрема з 2010 року за діяльності митрополита УПЦ (МП) Володимира Сабодана почали проводити різдвяну службу 25 грудня спершу для православних співробітників Посольства Румунії. Потім така традиція почала діяти відносно співслужіння зі священниками інших помісних церков, що були представлені в Україні. Проте ця традиція була припинена у 2014 році, коли новим митрополитом УПЦ (МП) став Онуфрій Березовський, адже він увів заборону на проведення подібних богослужінь, залишаючи право лише на традиційну форму.¹²⁷

¹²⁷ Коваленко Ю. Концепція «відкритого православ'я»: функціональність та перспективи розвитку. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Київ. 150 с.

Проте 2014 рік, що був пов'язаний з двома досить кардинальним історичними подіями для сучасної України – Революцією Гідності та початком російсько-української війни, призвів до хвилі обговорення відходу від російського гранднративу, з яким і пов'язали юліанський календар у церковно-суспільній практиці. Не вважаючи погіршувати загальну суспільну проблему Верховна Рада через законодавство встановила 25 грудня святковим днем на державному рівні, причому залишивши 7 січня. Паралельно цьому проходило суспільне обговорення цієї проблематики, зокрема тодішній виконувач обов'язків секретаря РНБО Олександр Турчинов запропонував повністю перенести святкування Різдва на 25 березня, щоб святкувати його з цивілізованим світом, але 7 січня не відмінати, даючи право на певний перехідний період.¹²⁸ Проте, до цього загально ніхто не був готовий у сфері суспільно-публічного та політичного дискурсів.

Наступний етап порушення питання щодо календарної зміни відбулось в лютому 2017 року, коли 25 грудня стало офіційно державним вихідним днем.¹²⁹ Далі, в період підготовки до отримання Томосу про автокефалію ПЦУ. Так, у грудні 2018 року у стінах Андріївської церкви у Києві (доцільно зазначити, що вона перебуває під юрисдикцією дії Вселенського патріархату) провели різдвяну службу 25 грудня.¹³⁰ Пізніше сам предстоятель ПЦУ митрополит Епіфаній наголосив щодо відкритості до обговорення календарного питання. В цьому ключі, однією із перших православних парафій, що запросила дозвіл на проведення різдвяної служби за новою датою стала Луцька православна, що

¹²⁸ Турчинов запропонував перенести святкування Різдва в Україні. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2015/12/25/324472_turchinov_predlozhil_perenesti.html (дата звернення 23.04.2024).

¹²⁹ В Україні набув чинності закон про вихідний день 25 грудня. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28891779.html> (дата звернення 26.12.2023).

¹³⁰ Ishchuk N. CALENDAR REFORMS IN UKRAINIAN ORTHODOXY. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. P. 18.

відсвяткувала Різдво 25 грудня 2019 року.¹³¹ Проте Синод ПЦУ наголошував про недоцільність загальних поспішних рішень, застерігаючи від додаткових проблем.

Каталізатором до нових змін, зокрема й у загальних суспільних настроях, відбулись через повномасштабне вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 року. Це вторгнення було благословенне РПЦ, що викликало шквал обурення та масове відторгнення від російського, навіть, що стосується церковного питання. Що стосується необхідності до введення змін до календаря, то за проведеннями опитування у грудні 2022 року okazalo, що 44 відсотки опитаних висловились схвально щодо реформи, коли 31 відсоток кореспондентів не підтримали це.¹³² Проте, вже на початку червня 2023 року було продемонстровано підтримку щодо запровадження нового церковного календаря серед 63 відсотків опитаних.¹³³ Підсумовуючи це Епіфаній промовив наступне: *«Ми стали на шлях реформи церковного календаря. Минулого року я говорив, що потрібен час, потрібно декілька років. Але у зв'язку з війною ми бачимо, що цей процес відбувається дуже швидко і динамічно. Тому ми реагуємо на запит наших вірних»*.¹³⁴ Для порівняння рівня зміни суспільної думки можна навести приклад з опитування у

¹³¹ Як православні лучани вперше святкували Різдво «по-новому». ФОТО. Таблоїд Волині - Новини Волині-Новини Луцька. URL: <https://volyn.tabloyid.com/zhittia/iak-pravoslavni-luchani-vpershe-sviatkuvali-rizdvo-po-povomu-foto> (дата звернення 14.05.2024).

¹³² В Україні значно побільшало прихильників перенесення Різдва на 25 грудня (2022).URL: <https://texty.org.ua/fragments/108529/v-ukrayini-znachno-pobilshalo-pryhylnykyv-perenesennya-rizdva-na-25-hrudnya/> (дата звернення 20.03.2024).

¹³³ В Україні половина християн позитивно ставиться до переходу на новоюліанський календар (2023). URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/21/258437/> (дата звернення 26.01.2024).

¹³⁴ Релігійно-інформаційна служба України. Синод ПЦУ дозволить парафіям за бажанням повністю перейти на новоюліанський календар, - Митрополит Епіфаній - РІСУ. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-pcu-dozvolit-parafiyam-za-bazhannyam-povnistyu-perejti-na-novoyulianskij-kalendar---mitropolit-epifaniy_n135635 (дата звернення 23.10.2024).

2019 році. Тоді ж за зміну дати Різдва схвально проголосували лише 25 відсотків.¹³⁵

Сам процес формалізації реформи відбувся на засіданні Священного Синоду ПЦУ 2 лютого 2023 року, де було прийнято постанову про надання благословення парафіям і монастирям ПЦУ на використання Новоюліанського календаря. Порівнюючи з УГКЦ, вже вище згадано, що було паралельно зібрано 93 сесію Архієрейського Синоду УГКЦ, що фактично проголосила вектор зміни та дату початку. Своєчас, у ПЦУ наступним кроком стало рішення Архієрейського Собору, яке узагальнило основні позиції щодо переходу на Новоюліанський календар. Це набуло чинності в час юридичного затвердження на Помісному Соборі Церкви 27 липня 2023 року.¹³⁶ Згідно з новим календарем, змінено дати святкування нерухомих свят. Однак, важливо, що ці нововведення не вплинули на Великдень і залежні від нього рухомі свята. Така тенденція показала зближення ПЦУ та УГКЦ, які, до речі, взяли курс на спільний вектор реформування з грудня 2022 року.¹³⁷

Проте, повертаючись до УГКЦ слід зазначити, що не всі греко-католицькі єпархії їй підпорядковуються, зокрема це стосується Мукачівської. Відомо, що вона напряму підпорядковується Папі Римському. Тому у такому руслі Закарпаття займає особливу ойкумену у християнському просторі України. З 1 вересня 2023 року вона перейшла на суто григоріанський календар, який передбачає синхронізацію як нерухомих, так і рухомих свят із Римокатолицькою церквою. За даними опитувань з цієї єпархії, основою для такого

¹³⁵ Четверть українців підтримують перенесення Різдва на 25 грудня (2019). URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chetvert-ukraintsev-podderzhivayut-perenos-1577181594.html> (дата звернення 29.06.2024).

¹³⁶ Доповідь Предстоятеля на Помісному Соборі 27 липня 2023 р. - ОКУ. ОКУ. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-pomisnomu-sobori-27-lypnya-2023-r/> (дата звернення 02.10.2024).

¹³⁷ Глави ПЦУ та УГКЦ обговорили реформу церковного календаря – домовились про спільну робочу групу. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kalendar-tserkva-dyskusiya/32192774.html> (дата звернення 15.06.2024).

рішення стало 90 відсоткова згода на користь застосування григоріанського календаря.¹³⁸

Порівнюючи як нова реформа сприйнялась серед вірян ПЦУ та УГКЦ слід зазначити, що спільним є здебільшого позитивне сприйняття цього процесу, зокрема в рамках необхідності пошуку нової самоідентифікації. Важливо зазначити, що такий крок як і зменшив культурне напруження серед вірян, так і призвів до жвавого дискурсу, зокрема у середовищі ПЦУ. Впровадження нових календарних норм викликало опір зі сторони деяких парафій, особливо, що стосувалось проблематики відзначення тих чи інших свят, проте у більшість прийняла цей процес безболісно. Звернувши власну увагу на Великдень, зауважимо, що у календарному циклі ПЦУ свято зберігатиме стару норму, традиційну до юліанського календаря. Для прикладу, це позначатиме, що повний літургійний цикл буде відмінним відносно римо-католицького, що власною чергою символізує ідентичність культурної спадщини. Це має власні переваги, так і власне тимчасові виклики. Проте, вважаємо, що процес адаптації до нових загальних реалій серед віруючих ПЦУ потрібен у продовж декількох років. Також, порушуючи вже соціальну проблематику питання відносно нового календаря, то слід зауважити, що суспільне сприйняття релігійної традиції в Україні історично склалася так, що дати великих свят, особливо, що стосується Різдва та Великодня, занурене у поле розуміння власної ідентичності, зокрема й національної та культурної. Тому зміна дат відносно великих свят все ж сприймається багатьма як відхід від традицій серед мас. Проте, водночас помітною є тенденція, особливо серед молоді, підтримки нового календаря. Причина цьому була в тому, що це полегшує інтеграцію в суспільне життя, на фоні сучасної геополітичної ситуації, забезпечуючи культурну єдність з більшістю християнських країн.

¹³⁸ Українська правда. Життя. Закарпатські греко-католики перейдуть на григоріанський календар: коли відзначатимуть Великдень. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/8/252763/> (дата звернення 21.08.2024).

Своєю чергою, УГКЦ провела роботу щодо прояснення значення календарної реформи, зауважуючи, що новоюліанський календар не змінює сутності віри, і, на додаток цьому, покращує її практичне вираження в сучасних умовах. Власне через це більшість греко-католицьких парафій та вірян позитивно сприйняли перехід. Це певною мірою, можна виділити як приклад до модернізації стратегії православної церкви щодо підвищити авторитетність акту.

Також, слід відзначити, що ідея щодо зміни календарної реформи проявляється не лише у політичному контексті, а й у духовному нюансі. У свій час кардинал Любомир Гузар у цьому ключі пояснював власну позицію щодо адаптації церкви до потреб часу без втрати власної духовності. Гузар зазначав, що календар не є основою віри, а головний мотив церкви є збереження духовної суті. Зовнішні фактори, зокрема й календар, не є ядром віри. *«Я не бачу труднощів встановити єдину дату релігійних свят для церков усіх конфесій. Я говорив про це з кількома православними ієрархами. То не є проблема»*, - наголошував Владика.¹³⁹ Таким чином, УГКЦ продовжила ідеї закладені Любомиром, і продемонструвала, що перейшовши на нову календарну норму, зберегла власну духовну спадщину та водночас модернізувалась на зовнішніх засадах. Досить вагомим у здійсненні цього стала підтримка та активність вірян.

Своєю чергою, для Православної Церкви України такий підхід може стати можливістю у рамках календарної реформи у векторі оновлення. Однак, це потребує певного часу, на чому наголошують отці. Зокрема архієписком Євстратій Зоря, зазначав, що питання такої реформи має бути ретельно вивчене та прийняте лише за підтримки більшості вірян. Водночас він ставиться до цього

¹³⁹ Любомир Гузар вважає, що єдиний календар для всіх церков в Україні – це питання часу. Християнський портал КІПІОС. URL: <https://www.kyrios.org.ua/news/world/9535-ljubomir-guzar-vvazhae-scho-edinij-kalendar-dlja-vsikh-tserkov-v-ukrayini-tse-pitannja-chasu.html> (дата звернення 03.11.2024).

акту зміни календаря позитивно, і неодноразово повідомляв тези щодо її власної підтримки.¹⁴⁰

До речі, зазначимо ще одну характеристику, що може послужити гарним порівняльним прикладом: у питанні календарної реформи УГКЦ та ПЦУ обрали протилежні підходи. Зокрема, УГКЦ ініціює реформу від керівництва, водночас надаючи громадам перехідний період, тоді як ПЦУ надає громадам свободу самостійно вирішувати щодо ідеї переходу, очікуючи на достатню підтримку знизу, щоб затвердити зміни рішенням Синоду. Остання стратегія, на нашу думку, без значного каталізатора чи чинника має проблему у гальмуванні загальнореформаційних процесах, тому дії УГКЦ можуть здатися, на нашу думку, гарним прикладом стратегії до значних кроків на цьому поприщі.

Таким чином, перехід на новоюліанський календар (та й взагалі ідея щодо календарного реформування) для Української Греко-Католицької Церкви має досить глибоке значення, що охоплює як історичні, так і культурні, духовні аспекти. Протягом значного проміжку часу юліанський календар був символом ідентичності УГКЦ, особливо це яскраво продемонстровано у період бездержавності, але зберігання старих норм лише гальмувало розвиток різноманітних інституцій буденного життя вірян, тому питання змін стало наперекір.

На стан сьогодення, в умовах зростання національної самосвідомості УГКЦ знову переглядає свою роль та прагне єдності з іншими християнськими церквами, як-от Православною Церквою України, що також перейшла на новоюліанський календар. Реформа календаря не лише сприяє оновленню церковної традиції, але й відкриває нові можливості для екуменічного діалогу та співпраці з іншими християнськими конфесіями, які вже використовують

¹⁴⁰ Озтурк І. Митрополит розвінчав аргументи проти змін у церковному календарі. ГЛАВКОМ. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/-mitropolit-rozvinchav-arhumenti-proti-zmin-u-tserkovnomu-kalendari-907000.html> (дата звернення 04.10.2023).

григоріанський або новоюліанський календар, сприяючи до подальшої єдності християнського світу та зменшує календарні розбіжності між церквами.

Також, слід зазначити, що перехід на новоюліанський календар також має важливе символічне значення в умовах сьогодення, зокрема в контексті війни, оскільки це ще один крок до звільнення від російських культурних впливів. Відмова від старого календаря є символом духовного оновлення та підкреслює незалежність української релігійної спільноти. Таким чином, новоюліанський календар для УГКЦ та ПЦУ є не лише технічним кроком, але й способом утвердження власної ідентичності, підтримки національної та конфесійної єдності і символом звільнення від минулих культурних впливів. Важливо зазначити, що стратегічно УГКЦ здійснює реформу більш централізовано, надаючи громадам перехідний період, тоді як ПЦУ обрала поступовий підхід, надаючи свободу парафіям самостійно визначатися з календарем.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи усе вище написане слід наголосити, що метою роботи *«Літургійна реформа церковного календаря Української Греко-Католицької Церкви 2023 року»* полягає в створенні комплексного образу літургійної реформи та її впливу на духовне життя церковної громади, а також у сприянні розвитку стратегій для збереження та розвитку церковної традиції в сучасному світі.

Для виконання поставленої мети було висунуто наступні завданням:

- Розкриття факторів, що послужили початку реформи церковного календаря.
- Визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, що вплинули на прийняття рішення про зміни.
- Проаналізувати календарну реформу єпископа Станіславівського Григорія Хомишина та її наслідки для УГКЦ та дослідити вплив григоріанського календаря на календарну систему УГКЦ.
- Дослідити процес переходу на новий календар ПЦУ і порівняти його з досвідом УГКЦ.
- Проаналізувати наслідки переходу на новоюліанський календар для літургійного життя та релігійної практики ПЦУ.

Констатуючи, слід вказати, що основна мета реформи григоріанського календаря полягала в усуненні накопичених похибок юліанського календаря, які викликали значні розбіжності між календарним і сонячним роком. Ці розбіжності впливали на точність літургійних циклів та святкування християнських свят, зокрема Великодня. Запровадження григоріанського

календаря допомогло виправити ці похибки і точніше узгодити календар із тропічним роком.

Незважаючи на те, що реформа одразу була прийнята в країнах римо-католицького світу, її поширення в інших частинах світу відбувалося поступово і супроводжувалося труднощами, зокрема через політичні та релігійні причини. Зокрема, протестантські та православні країни часто опиралися змінам, що уповільнювало їхнє впровадження. Саме застосування григоріанського календаря в різних країнах відбувалося нерівномірно. Першими його прийняли Іспанія, Португалія, Італія, Франція в 1582 році. Протестантські країни, такі як Німецькі землі та Англія, перейшли до його вжитку значно пізніше, в кінці XVII – середині XVIII століття. В Речі Посполитій новий календар було запроваджено восени 1582 року.

Сам перехід до григоріанського календаря був складним і спричинив значні розбіжності між різними релігійними течіями та країнами. Православна церква відмовилась приймати григоріанський календар через релігійні та канонічні обґрунтування, хоча і визнала неточність вже застарілого юліанського. Проте, не прийняття нової норми пояснювалося дотриманням канонів Першого Нікейського собору. Можна сказати, що введення нового календаря спричинило напруженість та новий конфлікти як у відносинах між церквами, так і у внутрішньо-церковних справах, а на соціо-культурному плані різниця у прийнятті григоріанського календаря відображала соціокультурні та релігійні відмінності між різними регіонами та конфесіями.

Можна сказати, що період з XVII до кінця XIX століття позначився початком перевтілень у загальній системі календаря та відповідних дотичних об'єктів суспільного життя. Оскільки церковний календар визначав не лише релігійні свята, слід зазначити, що він регулював також соціально-економічні аспекти життя, ставши невід'ємною частиною національної традиції. Відлік часу тісно переплітався з природними циклами і церковними святами, створюючи систему, що була глибоко вкоріненою в народній культурі, наприклад, маючи

власне практичне значення у ритмах людської буденності. Проте, за діяльності Австрійського уряду були спроби змінити традиційний уклад та норми Греко-Католицької Церкви, що зазнало певних невдач.

Ситуація з календарною реформою знову позначилась на початку ХХ ст. Так, спроба реформи стала за ініціативи єпископа Григорія Хомишина у 1916 році, ставши при цьому важливою подією в історії УГКЦ. Запровадження григоріанського календаря, яке відбулося у Станіславівській єпархії, мало на меті модернізацію церкви та тісніше зближення з Західним світом. Однак ця реформа, попри прагнення Хомишина, зіткнулася з серйозним опором, особливо що стосується співвітчизників та колег. Проте, треба врахувати тенденції часу, з яких ми бачимо, що для більшості духовенства та вірян юліанський календар був не лише релігійною традицією, але й символом культурної ідентичності. А тому реформа викликала розбіжності між прихильниками західної орієнтації, до яких належав Хомишин, і тими, хто підтримував збереження східних традицій, зокрема митрополитом Андреем Шептицьким. Цим самим проблеми з календарем продемонстрували глибоке вкорінення традиційного способу відліку часу в українську культуру та суспільне життя. Розкол серед духовенства, плутанина щодо дат релігійних свят і опір з боку значної частини населення призвели до того, що реформа не прижилася.

Для нас, як людей, побачивши на власні вічі нові суспільні перетворення цей випадок є уроком, який підтверджує, що та календарна реформа, хоч й мала на меті церковну модернізацію, вимагала обережного і виваженого підходу через глибоке переплетення церковних та національних традицій. Незважаючи на невдачу цієї реформи, вона підкреслила важливість дискусій про роль церкви в суспільстві та необхідність збереження балансу між нововведеннями і традиціями.

Перехід на новоюліанський календар (та й взагалі ідея щодо календарного реформування) для Української Греко-Католицької Церкви має досить глибоке значення, що охоплює як історичні, так і культурні, духовні аспекти. Протягом

значного проміжку часу юліанський календар був символом ідентичності УГКЦ, особливо це яскраво продемонстровано у період бездержавності, але зберігання старих норм лише гальмувало розвиток різноманітних інституцій буденного життя вірян, тому питання змін стало наперекір.

На стан сьогодення, в умовах зростання національної самосвідомості УГКЦ знову переглядає свою роль та прагне єдності з іншими християнськими церквами, як-от Православною Церквою України, що також перейшла на новоюліанський календар. Реформа календаря не лише сприяє оновленню церковної традиції, але й відкриває нові можливості для екуменічного діалогу та співпраці з іншими християнськими конфесіями, які вже використовують григоріанський або новоюліанський календар, сприяючи до подальшої єдності християнського світу та зменшує календарні розбіжності між церквами.

Також, слід зазначити, що перехід на новоюліанський календар також має важливе символічне значення в умовах сьогодення, зокрема в контексті війни, оскільки це ще один крок до звільнення від російських культурних впливів. Відмова від старого календаря є символом духовного оновлення та підкреслює незалежність української релігійної спільноти. Таким чином, новоюліанський календар для УГКЦ та ПЦУ є не лише технічним кроком, але й способом утвердження власної ідентичності, підтримки національної та конфесійної єдності і символом звільнення від минулих культурних впливів. Важливо зазначити, що стратегічно УГКЦ здійснює реформу більш централізовано, надаючи громадам перехідний період, тоді як ПЦУ обрала поступовий підхід, надаючи свободу парафіям самостійно визначатися з календарем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бедуел Г. Історія Церкви. Львів : Свічадо, 2000. 296 с.
2. Бойцар А. До дискусії про календар (фото старих календарів різних років видання) URL: https://baitsar.blogspot.com/2017/12/normal-0-false-false-false-ru-x-none-x_25.html (дата звернення 26.03.2024).
3. Бойцар А. Новий Рік. Юліанський календар. Літочислення «від створення світу» (за Біблією) «від Різдва Христового» URL: https://baitsar.blogspot.com/2022/01/blog-post_2.html (дата звернення 26.10.2023).
4. Болотов В. Лекции по Истории Древней Церкви. URL: <https://puhtitsa.ee/library/docs/Bolotov.pdf>. (дата звернення 05.12.2023).
5. В УГКЦ оновили церковний календар на вересень-грудень 2023 року. URL: https://risu.ua/v-ugkc-onovili-cerkovnij-kalendar-na-veresengruden-2023-roku_n137232 (дата звернення 13.11.2023).
6. В Україні значно побільшало прихильників перенесення Різдва на 25 грудня (2022). URL: <https://texty.org.ua/fragments/108529/v-ukrayini-znachno-pobilshalo-pryhylnykyiv-perenesennya-rizdva-na-25-hrudnya/> (дата звернення 20.03.2024).
7. В Україні набув чинності закон про вихідний день 25 грудня. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28891779.html> (дата звернення 26.12.2023)
8. В Україні половина християн позитивно ставиться до переходу на новоюліанський календар (2023). URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/21/258437/> (дата звернення 26.01.2024).

9. В. Островський, «Спільні чи окремі свята? (З приводу статті Сімпліса)», Діло, 1932, 21 січня, № 13.
10. Вивезене Росіянами українське духовенство. Нива. Квітень 1916. С. 262–264.
11. Вихід 12 | Видання UBIO | YouVersion. YouVersion | Застосунок Біблія | Bible.com. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/EXO.12.UBIO> (дата звернення 07.07.2024).
12. Галіченко М. Реформа церковного календаря у сучасній Україні. Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи. 2023. С. 29-31. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/tezy-konferentsiyi.pdf#page=29> (дата звернення 03.03.2024).
13. Генік Л. Я. Історія християнства: католицизм. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 576 с.
14. Гілл Дж. Історія християнства. Київ : Темпора, 2010. 560 с.
15. Глави ПЦУ та УГКЦ обговорили реформу церковного календаря – домовились про спільну робочу групу. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kalendar-tserkva-dyskusiya/32192774.html> (дата звернення 15.06.2024).
16. Гнатюк В. На що у нас видають ся книжки?. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/63564> (дата звернення 30.04.2024).
17. Головацький Я. О. Попытки и старания римской курии ввести грегорианский календарь у славянъ православныхъ и униатовъ. URL: <https://afanasiy.net/popytky-y-staraniia-rymskoi-kuriy-vvesty-gregorianskii-kalendar-u-slavian-pravoslavnyh-y-uniatov> (дата звернення 26.09.2024).
18. Головацький Я. Поділ часу у русинів. Мислене древо – багатоцільовий український сайт. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/G/GolovackyjJ/Statti/PodilChasuURusyniv.html> (дата звернення 08.08.2024).
19. Гр.-кат. церков під російською окупацією. Зарядження митр. Шептицького. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/66917> (дата звернення 25.01.2024).

20. Григория Хомишина Епископа Станиславівського до Духовенства і Вірних своєї Епархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. Станиславів, 1916. 43 с.
21. Григоріянський календар в станиславівській єпархії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/70607> (дата звернення 26.10.2024).
22. Гринчишин Т., Димид М. Українська діаспора – католицька і православна. Наукові записки УКУ. Серія : Богослов'я. 2015. Вип. 2. С. 343- 374.
23. Густинський літопис. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_08.htm (дата звернення 30.03.2024).
24. Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів, 2000.
25. Добровольський М. Процес переходу УГКЦ на новий календар. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2024. № 19. URL: <http://www.journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/439/472> (дата звернення 30.07.2024).
26. Документы, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком. 1914–1917 гг. Исторические записки. 2002. № 3. Москва.
27. Доповідь Предстоятеля на Помісному Соборі 27 липня 2023 р. - ОСУ. ОСУ. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-pomisnomu-sobori-27-lypnya-2023-r/> (дата звернення 02.10.2024).
28. Дрібненький В. В. Рік вічності. Львів : Місіонер, 1997. 222 с.
29. Єпископ Миколай Чарнецький в обрядових дискусіях Греко-Католицької Церкви першої половини ХХ століття: спроба історичного аналізу. Редемптористи - головна сторінка. URL: <https://old.cssr.lviv.ua/word/articles/?article=1634> (дата звернення 26.02.2024).

30. Зголошуване воєнних шкід. – Календарна реформа еп. Хомишина. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/50146> (дата звернення 23.10.2024).
31. Із уст народа. (Б. Легенди). 25. Чому руські свята найпізнійші?. Житє і Слово. Львів, 1895. С. 51.
32. Ісіченко І. Загальна церковна історія. Харків : Акта, 2003. 245 с.
33. Історичне рішення : УГКЦ в Україні переходить на новий календар. URL: <https://ugcc.ua/data/istorychne-rishennya-ugkts-v-ukrayni-perehodyt-na-novu-kalendar-2056/>
34. Календарна реформа: Глава УГКЦ закликав душпастирів допомогти вірним пройти період адаптації. URL: https://risu.ua/kalendar-na-reforma-glava-ugkc-zaklikav-dushpastiriv-dopomogti-virnim-projti-period-adaptaciyi_n139413 (дата звернення 20.03.2024).
35. Календарна реформа: чому це раціонально. URL: https://risu.ua/kalendar-na-reforma-chomu-ce-racionalno_n139802 (дата звернення 13.03.2024).
36. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Львів : Стічадо, 2018. 472 с.
37. Квятковський А. Сто років тому завершили календарний експеримент. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75429> (дата звернення 02.03.2024).
38. Київський літопис першої чверті XVII ст. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/kyl/kyl.htm> (дата звернення 23.10.2024).
39. Кияк С. Інституційно еклезіологічне становлення українського католицизму у XVIII столітті. Християнство в Україні: доба Відродження та Нового Часу. 2010.
40. Климишин И. А. Астрономия вчера и сегодня. Москва : Наука, 1976. 256 с.
41. Климишин И. А. Астрономия наших дней. Москва : Наука, 1986. 560 с.
42. Климишин И. А. Жемчужины звёздного неба. Киев : Радянська школа, 1988. 287 с.
43. Климишин И. А. Открытие Вселенной. Москва : Наука, 1987. 320 с.
44. Климишин И. А. Элементарная астрономия. Москва : Наука, 1991. 464 с.

45. Климишин И. А., Адамчук В. В. Школьный астрономический справочник. Киев: Радянська школа, 1990. 288 с.
46. Климишин И. А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. Івано-Франківськ : Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут, 1999. 40 с.
47. Климишин И. А. Атлас зоряного неба. Львів : Вища школа, 1985. 108 с.
48. Климишин И. А. Вчені знаходять Бога. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. 136 с.
49. Климишин И. А. Добро – добрі. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 60 с.
50. Климишин И. А. Історія астрономії. Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. 652 с.
51. Климишин И. А. Календар і основи Пасхалії. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 64 с.
52. Климишин И. А. Календар і хронологія. Івано-Франківськ : Гостинець, 1999.
53. Климишин И. А. Наші календарні проблеми (тепер і 700 років тому). Івано-Франківськ : Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут, 2000. 44 с.
54. Климишин И. А. Небо нашої планети. Львів : Вища школа, 1979. 204 с.
55. Климишин И. А. Основи Пасхалії з таблично-графічним їх відображенням. Івано-Франківськ : Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут, 2005. 111 с.
56. Климишин И. А. Перлини зоряного неба. Київ : Радянська школа, 1981. 144 с.
57. Климишин И. А. Поговоримо про літочислення. Київ : Політвидав України, 1965. 68 с.
58. Климишин И. А., Дубицький І. М. Основи космології. Івано-Франківськ : Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут, 1999. 146 с.

59. Климишин І. А., Климишин О. І. Про космічне, земне, світоглядне. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. 56 с.
60. Климишин І. Основи пасхалії з таблично-графічним їх відображенням. Івано-Франківськ, 2005.
61. Климишин І., Козаренко Б., Олійник П. Цікава астрономія. Київ : Техніка, 1972. 220 с.
62. Коваленко Ю. Концепція «відкритого православ'я»: функціональність та перспективи розвитку. — На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 — релігієзнавство. Київ. 150 с.
63. Комар М. Роздумування про Божественна Літургія. Львів : Свічадо, 2003. 176 с.
64. Кунцлер М. Літургія Церкви. Львів : Свічадо, 2001. 654 с.
65. Купчинський О. Перші датування документів за григоріанським календарем у державних установах України XVI ст. Львів, 1991. Т. ССХХІІ.
66. Лизогубівський літопис. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/sborlet/sborlet02.htm> (дата звернення 12.10.2024).
67. Лист з Відня. Засіданє ЗУР. — Українське письмо і військові власти. — Справа зміни календаря. — По візваню священників москофілів. Діло. 1916. 10 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/48971>
68. Літопис Яна Бінвільського. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/binvil.htm> (дата звернення 27.12.2023).
69. Лозинський М. Про один аргумент в календарній дискусії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/51711> (дата звернення 23.05.2024).
70. Львівський літопис. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/ostrog/ostrog01.htm> (дата звернення 23.05.2024).
71. Любомир Гузар вважає, що єдиний календар для всіх церков в Україні — це питання часу. Християнський портал КІРІОС. URL: <https://www.kyrios.org.ua/news/world/9535-ljubomir-guzar-vvazhae-scho->

- edinij-kalendar-dlja-vsih-tserkov-v-ukrayini-tse-pitannja-chasu.html (дата звернення 03.11.2024).
72. Макар О. Різдвяна ера – епоха Спасителя людства хресто-воскресенська ера – епоха спасительної любові. Львів, 2014. 96 с.
73. Малиновскій М. О літочисленіи вообщє, христіанскомъ и рускомъ въ частности.
74. Манько В. Яка різниця між григоріанським і новоюліанським календарями?. Universe Space Tech. URL: <https://universemagazine.com/novoyulianskyj-i-grygorianskyj-kalendar-u-chomu-shozhist-i-rizniczya/> (дата звернення 01.11.2024).
75. Марусин М. Божественна Літургія. Рим, 1992. 529 с.
76. Нарешті!. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/75121> (дата звернення 23.02.2024).
77. О. Бариляк. «Спільні чи окремі свята? (Голос кооперативного службовця)», Діло, 1932, 1 березня, № 45.
78. О. Гадзевич. «Спільні чи окремі свята? (Голос у дискусії)», Діло, 1932, 19 лютого, № 36.
79. О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Книга 3. Кінець XVI - середина XIX століття. Київ, 1994.
80. Оборона єп. Хомишина. Діло. 2024. 3 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51028> (дата звернення 20.06.2024).
81. Озтурк І. Митрополит розвінчав аргументи проти змін у церковному календарі. ГЛАВКОМ. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/-mitropolit-rozvinchav-arhumenti-proti-zmin-u-tserkovnomu-kalendari-907000.html> (дата звернення 04.10.2023).
82. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря в церковне життя українців | Патріярхат. Патріярхат. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/istoriya-vprovadzennya-hryhorianskoho-kalendarya-d-halychyni/>
83. Пелеш Ю. Літургіка. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2019. 671 с.

84. Після якого календаря святкувати Різдво? – «Polen». Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/74699> (дата звернення 13.12.2023).
85. Попович М. В. Мировоззрение древних славян. К: Наукова думка, 1985.
86. Пора ступити крок вперед. Кооперативна Республіка. 1932. № 2.
87. Послание из Никеи к епископам, не присутствовавшим на Соборе - равноапостольный Константин Великий - читать, скачать. Православный портал «Азбука веры» | Православный сайт. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Velikij/poslanie-iz-nikei-k-episkopam-ne-prisutstvovavshim-na-sobore/#source (дата звернення 23.11.2024).
88. Послання Пастирське Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до Духовенства і Вірних своєї Епархії о післанництві українського народу в католицькій Церкві. Станіславів, 1916. 43 с.
89. Постанова Архиєрейського Собору від 24 травня 2023 р. «Про врегулювання календарного питання в Православній Церкві України». URL: https://risu.ua/postanova-arhiyerejskogo-soboru-vid-24-travnya-2023-r-pro-vregulyuvannya-kalendarnogo-pitannya-v-pravoslavnij-cerkvi-ukrayini_n140266 (дата звернення 23.10.2024).
90. Постанова Священного Синоду про порядок надання благословення парафіям та монастирям на використання новоюліанського календаря. URL: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/postanovasvyashhennogo-synodu-pro-poryadok-nadannya-blagoslovennya-parafiyam-tamonastyryam-na-vykorystannya-novoyulianskogo-kalendarya/> (дата звернення 23.11.2024).
91. Про календарну реформу УГКЦ: подробиці від Глави Церкви Блаженнішого Святослава. URL: <https://ugcc.ua/data/pro-kalendarnureformu-ugkts-podrobytsi-vid-glavy-tserkvy-blazhennishogo-svyatoslava-2069/> (дата звернення 19.10.2024).
92. Про один аргумент в календарній дискусії. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/51711> (дата звернення 21.10.2024).

93. Релігійно-інформаційна служба України. Синод ПЦУ дозволить парафіям за бажанням повністю перейти на новоюліанський календар, - Митрополит Епіфаній - РІСУ. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/sinod-pcu-dozvolit-parafiyam-za-bazhannyam-povnistyuu-perejti-na-novoyulianskij-kalendar---mitropolit-epifanij_n135635 (дата звернення 23.10.2024).
94. Рудейко В. Христос посеред нас. Львів : Український католицький університет, 2015. 284 с.
95. С. Міткевич. «Спільні чи окремі свята? (Слово робітника)», Діло, 1932, 23 лютого, № 39.
96. С. Мочульський. «Ще про зміну календаря (Голос у дискусії)», Діло, 1932, 30 березня, № 63.
97. Садовський В. Д., о. Церковний календар і його реформа. Нива. 1927.
98. Санніков С. В. Огляд історії християнства. Київ : Світ знань, 2007. 720 с.
99. Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході. Канонічно-екуменічний аспект. Львів, 1999.
100. Сапеляк О. Двокалендарність в Україні: витоки і сьогодення. Сучасна українська нація: мова, історія, культура : матеріали науковопрактичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 року з нагоди 15-річчя кафедри українознавства / Наукові редактори: проф. Чоп'як В. В., проф. Магльований А. В. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. 2016. С. 424-426.
101. Сімпліс. Спільні чи окремі свята? «Єретичні» думки у святковий час на тему переходу на григоріанський календар. Діло, 1932, 7 січня, № 6.
102. Скрипнікова С. Проблема уніфікації календарних стилів у сучасному Православ'ї. Історія релігії в Україні. 2016. Вип. 26 (2). С. 199-210.
103. Стан справи введення григоріанського календаря. Діло. 2024. 21 берез. URL: <https://zbruc.eu/node/49331> (дата звернення 16.03.2024).
104. Степовик Д. Візантологія. Івано-Франківськ : Івано-Франківська теологічна академія. 247 с.

105. Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Діло. 1916. 17 трав. URL: <https://zbruc.eu/node/51433> (дата звернення 15.01.2024).
106. Томашівський С. Реформа календаря і церкви. Слово до прихильників і противників григоріанського числення часу. Діло. 1916. 13 травня С. 2.
107. Турчинов запропонував перенести святкування Різдва в Україні. LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2015/12/25/324472_turchinov_predlozhl_perenesti.html (дата звернення 23.04.2024).
108. Українська правда. Життя. Закарпатські греко-католики перейдуть на григоріанський календар: коли відзначатимуть Великдень. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/8/252763/> (дата звернення 21.08.2024).
109. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Книга 2. Середина XV - кінець XVI століття. Київ, 1994. 250 с.
110. Федорів Ю. Замойський Синод 1720 р. Рим, 1972. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25846/file.pdf> (дата звернення 06.08.2024).
111. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. Київ : Центр навчальної літератури, 2022. 358 с.
112. Фещенко А. Чому українці переходять на новий календар: роз'яснення Православної церкви. ГЛАВКОМ. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/chomu-ukrajintsi-perekhodjat-na-novij-kalendar-rozjasnennja-pravoslavnoji-tserkvi-932997.html> (дата звернення 01.11.2024).
113. Франко І. Йосиф Шумлянський – последний православный епископ львовский и его «Метрика» // Його ж. Твори: У 20-ти т. Київ, 1956. Т. XIX: Філософські, економічні та історичні статті.

114. Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич, Х. Назаркевич, А. Онишко, Н. Іваничук. Львів: Літопис, 2001.
115. Цыпин Л. Так чем же являются дни творения? Киев : Пролог, 2005. 144 с.
116. Четверть українців підтримують перенесення Різдва на 25 грудня (2019). URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/chetvert-ukraintsev-podderzhivayut-perenos-1577181594.html> (дата звернення 29.06.2024).
117. Чинности и решения руского провинціального собора въ Галичине отбувшего ся во Львове въ роце 1891. Львів, 1891.
118. Шурхало Д. Новоюліанський календар повертає до православної традиції: факти і аргументи. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novoyulianskyu-kalendar-pravoslavna-tradytsiya-fakty/32756526.html> (дата звернення 21.09.2024).
119. Я. Олесницький. «За новий календар (Голос у дискусії з приводу статті «Спільні чи окремі свята»)», Діло, 1932, 13 січня, № 8.
120. Як відомо, традиція використання Православною Церквою юліанського календаря не має сакрального значення, сам цей календар має світське походження та був. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/Orthodox.in.Ukraine/posts/pfbid02g2DTeHDprlgCfutjKtv2VyPj5UdmZEK64Ts9X6vUR41t3FY7hQPS68rngZ7bSuSql> (дата звернення 11.11.2024).
121. Як православні лучани вперше святкували Різдво «по-новому». ФОТО. Таблоїд Волині - Новини Волині- Новини Луцька. URL: <https://volyn.tabloyid.com/zhittia/iak-pravoslavni-luchani-vpershe-sviatkuvali-rizdvo-po-novomu-foto> (дата звернення 14.05.2024).
122. Яків Головацький - Поділ часу у русинів. Мислене древо – багатоцільовий український сайт. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/G/GolovackyjJ/Statti/PodilChasuURusyniv.html> (дата звернення 12.03.2024).

123. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997.
124. Ancient Roman Calendar. Vita Romae. URL: <https://www.vita-romae.com/ancient-roman-calendar.html> (дата звернення 01.03.2024).
125. Bible Gateway passage: Левит 23-24 - Ukrainian Bible. Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Левит%2023-24&version=UKR> (дата звернення 10.04.2024).
126. Blakemore E. The new year once started in March—here's why. History. URL: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/the-new-year-once-started-in-march-heres-why> (дата звернення 20.10.2024).
127. Calendar Calculations. NASA. URL: https://www.grc.nasa.gov/www/k-12/Numbers/Math/Mathematical_Thinking/calendar_calculations.htm. (дата звернення 11.11.2024).
128. Henriques M. Why Julius Caesar's Year of Confusion was the longest year in history. BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio. URL: <https://www.bbc.com/future/article/20240227-how-julius-caesar-made-the-longest-year-in-history-and-brought-us-leap-years> (дата звернення 01.03.2024).
129. Inter Gravissimas. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20060213004758/http://www.bluewaterarts.com/calendar/NewInterGravissimas.htm> (дата звернення 25.04.2024).
130. Ishchuk N. CALENDAR REFORMS IN UKRAINIAN ORTHODOXY. Occasional Papers on Religion in Eastern Europe Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. P. 18.
131. Neugebauer O. E. Die Bedeutungslosigkeit der 'Sothisperiode' für die Älteste Ägyptische Chronologie, Acta Orientalia. No. 16. 1939. pp. 169
132. Pavlyshyn O. The Calendar Question in the Ukrainian Greek Catholic Church, 1900–1930. The Calendar Question in the Ukrainian Catholic Church. P. 123.

133. Ratson E., Ben-Dov J. A Newly Reconstructed Calendrical Scroll from Qumran in Cryptic Script. Academia.edu - Share research. URL: https://www.academia.edu/35547489/A_Newly_Reconstructed_Calendrical_Scroll_from_Qumran_in_Cryptic_Script (дата звернення 24.10.2024).
134. Roman Calendar. Sir Thomas Browne. URL: https://penelope.uchicago.edu/encyclopaedia_romana/calendar/romancalendar.html (дата звернення 13.02.2024).
135. Vizza f. Aloysius Lilius Author of the Gregorian Reform of the Calendar. 2018. URL: https://www.academia.edu/100622646/Aloysius_Lilius_Author_of_the_Gregorian_Reform_of_the_Calendar?uc-sb-sw=33509524. (дата звернення 23.04.2024).
136. Western Latin Liturgics | Reforms of the Council of Trent. Liturgica.com. URL: <https://liturgica.com/litWLTrent.html> (дата звернення 22.04.2024).
137. Zmiana kalendarza. Kurjer Stanisławowski. Stanisławów, 1916. 26 marca. Nr. 1542. S. 2.
138. Κανόνες τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Τοπικῆς Συνόδου. Κέντρο Λειτουργίας καὶ Διαχείρισης Δικτύου - ΕΚΠΑ - Προσωπικές Ιστοσελίδες. URL: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/tributes/regulations/topikh_07_en_antiocheia.htm (дата звернення 15.02.2024).
139. Κείμενα (blog) - Ιερός Ναός Αγίου Σώστη Νέας Σμύρνης. Ιερός Ναός Αγίου Σώστη (Λεωφ. Συγγρού). URL: <https://www.sostis.gr/blog2?start=4100> (дата звернення 23.11.2024).
140. Ο Ζ' Αποστολικός κανόνας «ζητά την καθαίρεση του Επισκόπου ή του Πρεσβυτέρου ή του Διακόνου που θα επιτελέσει την αγία του Πάσχα ημέραν μετά των Ιουδαίων». - Άγιος Πατροκοσμάς. Άγιος Πατροκοσμάς. URL: <https://agiospatrokosmas.gr/πασχα/ο-ζ-apostolikos-kanonas-zhta-thn-kathairish-tou-piskopou> (дата звернення 15.05.2024).

141. Το Ιουλιανόν Ημερολόγιον και η σχέσις αυτού προς την,περί εορτασμού του Πάσχα, απόφασιν της Α' Οικουμενικής Συνόδου. Welcome to MYRIOBIBLOS - The Etext Library of the Church of Greece. URL: http://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_tophttp://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_top (дата звернення 10.11.2024).
142. Το Ιουλιανόν Ημερολόγιον και η σχέσις αυτού προς την,περί εορτασμού του Πάσχα, απόφασιν της Α' Οικουμενικής Συνόδου, URL: http://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_tophttp://www.myriobiblos.gr/books/book1/eisagogika3.htm#44_top (дата звернення 23.10.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця календарного року за іудейським календарем

Місяць	Дні	Сезон	Основні свята/події
Нісан	30	Весна	Пасха (Песах, 14-й день), свято Опрісноків (15–21 дні).
Іяр	29	Весна	Другий Пасхальний день (Песах шені, 14-й день).
Сіван	30	Літо	Свято Тижднів (<i>Шавуот</i> , 6-й день).
Таммуз	29	Літо	Пост 17-го Таммуза (початок скорботних днів).
Ав	30	Літо	Пост 9-го Ава (руйнування Храму).
Елул	29	Літо	Підготовка до свят нового року.
Тішрей	30	Осінь	Новий рік (Рош га-Шана, 1– 2 дні), День Спокути (Йом Кіпур, 10-й день), Свято Кучок (Суккот, 15–21 дні).
Хешван	29/30	Осінь	Немає основних свят, можливий додатковий день.
Кіслев	29/30	Зима	Свято Хануки (починається 25-го Кіслев).
Тевет	29	Зима	Пост 10-го Тевета.
Шват	30	Зима	Ту бі-Шват, 15-й день.

Адар	29	Зима	Свято Пурім (14-й день).
Адар II	29	(Додається в високосні роки)	Використовується для вирівнювання календаря. Свято Пурім переноситься сюди.

Таблиця порівнянь вирахування пасхалій

Параметр	Єврейська традиція	Християнські громади в Малій Азії	Християнські громади в Римі
Визначення дати Великодня	Прив'язка до єврейської Пасхи (Песах), 14-й день місяця нісан	Завжди на 14-й день місяця нісан, незалежно від дня тижня (квартодецимани)	Перша неділя після 14-го дня місяця нісан
Календар	Єврейський місячно-сонячний календар	Єврейський календар	Юліанський календар
Зв'язок із єврейською Пасхою	Безпосередня прив'язка до Песах	Прив'язка до єврейського календаря	Великдень повинен бути після Песах
День тижня святкування	Будь-який день	Будь-який день	Завжди в неділю
Причини розбіжностей	Залежність від єврейських розрахунків	Вважалося важливим зберігати єврейську традицію	Бажання відокремити християнську традицію від єврейської

Додаток В

Таблиця річного календаря за часів римського царя Нуми Помпілія

Місяць	Дні	Порядок в році (до реформ Нуми Помпілія)	Порядок в році (після реформ Нуми Помпілія)
Martius	31	1	1
Aprilis	29	2	2
Maius	31	3	3
Iunius	29	4	4
Quintilis	31	5	5
Sextilis	29	6	6
September	29	-	7
October	31	-	8
November	29	-	9
December	29	-	10
Ianuarius	29	-	11
Februarius	28	-	12

Inter gravissimas Pastoralis officii Nostri curas...папи Григорія XIII

CALENDARIVM GREGORIANVM PERPETVVM.

Orbi Christiano vniuerso à GREGORIO XIII. P. M. pro-
positum. Anno M. D. LXXXII.

GREGORIVS EPISCOPVS SERVVS SERVORVM DEI AD PERPETVAM REI MEMORIAM.

INTER gravissimas Pastoralis officii nostri curas, ea postrema non est, ut quæ à sa-
cro Tridentino Concilio Sede apostolica referuata sunt, illæ ad finem optatum, Deo
adiutore perducantur. Sane eiusdem Concilii Patres, cum ad reliquam cogitatio-
nem Breviary quoque curam adiungerent, tempore tamen exclusi rem totam ex
ipsis Concilii decretis ad auctoritatem & iudicium Romani Pontificis reuulerunt.
Uno autem Breviario præcipue continentur, quarum unam preces, laudesque diui-
næ festis, profectisque diebus per solitudines completitur, alteram pertinet ad annuos
Pascha, festorumque ex ependentium recursus, Solis, & Lune motuum metiendos: Atque illud quidem
felicitæ recordationis Pius 6. prædecessor noster absoluerundum curavit, atque edidit. Hoc vero, quod ni-
mirum exigit legitimam Calendarij restitutionem, isindem Romanis Pontificibus prædecessoribus no-
stris, & sæpius tentatum est, verum absoluti, & ad exitum perducere ad hoc usque tempus non potui, quod
rationes emendandi Calendarij, quæ a calistum motuum peritis proponebantur, propter magnas, &
ferè inextricabiles difficultates, quas huiusmodi emendatio semper habuit, neque perennes erant, neque
antiquos Ecclesiasticos ritus incolumis (quod in primis hæc in re curandum erat) servabant. Dum
itaque nos quoque credit nobis, licet indignis, à Deo dispensatione freti, in hac cogitatione, curaque
versumini, allatus est nobis liber à dilecto filio Antonio Lilio artium, & medicine doctore, quem quon-
dam Aloisius eius germanus frater conscripserat, in quo per novum quendam Epactarum Cyclum ab eo
excogitatum, & ad certam ipsius auri numeri normam directum, atque ad quamcunque anni solaris
magnitudinem accommodatum, omnia, quæ in Calendario collapsa sunt, constanti ratione, & seculis o-
mnibus duratura, sic restitui posse ostendit, ut Calendarium ipsum nulli unquam mutationis in poste-
rime expositioni esse cederent. Novam hanc restituendi Calendarij rationem, exigua volumine com-
prehensam ad Christianos Principes, celebrioresque universitates paucos ante annos missimus, at res,
quæ omnium communis est, communem etiam omnium consensu perscrutetur, illi cum, quæ maxime opta-
bamus, concordare respondissent, coram nos omnium consensione adducti, viros ad Calendarij emenda-
tionem adhibuimus in alia Urbe harum rerum peritissimos, quos longe ante ex primariis Christianæ
orbis nationibus delegeramus: Is cum multum tempore, & diligentia ad eam lucubrationem adhi-
buisset, & Cycloram veterum, quæ recentiorum undique conquisitis, ac diligentissime perperfos
inter se contulissent, suo, & doctorum hominum, qui de ea rescripserunt, iudicio hunc præ cæteris elege-
runt Epactarum Cyclum, cui nonnulli etiam adiecerunt, quæ ex accurata circumspeditione visa sunt ad
Calendarij perfectionem maxime pertinere.

Додаток Д

Таблиця держав, що перейшли до використання григоріанського календаря

Країна / Держава	Рік переходу	Особливості переходу
Папська держава, Італія, Іспанія, Португалія, Річ Посполита, Франція	1582	Перші країни, які прийняли реформу. Відразу після указу папи Григорія XIII.
Австрія, Баварія	1583–1584	Католицькі регіони Священної Римської імперії.
Швейцарія (католицькі кантони)	1583–1584	Католицькі кантони перейшли раніше, ніж протестантські.
Угорщина	1587	Введений у католицьких регіонах.
Німеччина (католицькі держави)	1583–1585	Протестантські держави спочатку відмовлялися прийняти календар.
Нідерланди (католицькі провінції)	1582–1583	Протестантські провінції (Голландія) прийняли календар лише в 1700 році.
Данія, Норвегія	1700	Відразу разом із німецькими протестантськими державами.

Швейцарія (протестантські кантони)	1701	Перейшли значно пізніше за католицькі кантони.
Велика Британія та її колонії	1752	Пропустили 11 днів (2 вересня → 14 вересня).
Швеція (включно з Фінляндією)	1753	Поступовий перехід був зупинений, тому 1753 рік став початком григоріанського календаря.
Російська республіка	1918	Перейшла за часів радянської влади; до цього використовувала (як і її попередниці) виключно юліанський календар.
Українська Народна Республіка	1918	Згідно Закону Малої ради <i>«Про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевод годинників на середньоєвропейський час»</i> перейшла на використання григоріанського календаря
Греція	1923	Остання православна країна, яка офіційно прийняла

		григоріанський календар.
--	--	-----------------------------

«Чинности и решения руского провинціального собора въ Галичине отбувшого
ся во Львовѣ въ роце 1891»

Блаж. Свмч. Григорій Хомишин

